

Margaretha Eriksson — Sune Åkerman

GEOGRAFISK OCH SOCIAL RÖRLIGHET. RESULTAT FRÅN TRESTADS-STUDIEN

“... we could deduce from these low persistence rates that a societywide process of extensive population movement was underway in the mid- and late-19th Century.

But thus far, at least in the area of urban history, no one that I know of has yet drawn the necessary conclusion from these facts, or has proceeded to grapple with the problem. Simply the problem is that if we study only persisters or “stayers” in society, using primarily the medium of the manuscript population censuses, we are examining an atypical portion of a rather mobile population. The necessary conclusion, I submit, is that if one wants to study “typical” 19th-Century people, one must look at “movers” and “stayers”. The most practical way to do this, I believe, is to select a cohort of individuals, all of whom possessed common identifying characteristics, and to follow the members of that cohort wherever the population dispersal process took them.” (Peter Knights 1974.)

I olika sammanhang har befolkningsrörlighetens sammansättning och effekter liksom dess bakomliggande faktorer ingående diskuterats inom forskningen. En viktig dimension, den sociala mobiliteten, har därvid av olika anledningar nästan helt negligerats. Det kan därför anses vara en särskilt angelägen uppgift att mera ingående klargöra sambandet mellan migration och social mobilitet.

Migration → social rörlighet

Vi skall först uppehålla oss vid migrationen som *en förklarande variabel* i förhållande till den sociala mobiliteten. Vad vi då genast kan konstatera är att migrationen i det historiska sammanhanget på grund av källäget i stället för att tjäna som en intressant och nödvändig belysning av den sociala rörligheten kommit att bli forskarnas speciella huvudvärk. Orsaken är helt enkelt den att en stor geografisk rörlighet förstör möjligheterna att på ett vetenskapligt tillfredsställande sätt planera och genomföra den typ av kohortstudier, som är mest ägnade att mäta den sociala mobiliteten.

Vi skall ta ett tämligen realistiskt exempel. Om vi vill följa 100 individer från deras debut på arbetsmarknaden vid 15—20 års ålder fram till slutet på deras

yrkeskarriär vid 60—65 års ålder (eller i ett historiskt material kanske något tidigare), upptäcker vi oftast att redan efter några år mer än hälften av vår kohort har försvunnit. Som regel kan vi inte spåra dessa utflyttare eller på annat sätt oregistrerade personer. Vi kan inte veta om de flyttat på kortdistans eller långdistans. Vi har ingen aning om ifall de hamnat i en jordbruksmiljö eller i en stadsmiljö. Av detta följer att vi inte ens efter ett heroiskt detektivarbete, som blir särskilt besvärligt i stort anlagda undersökningar, kan finna annat än en begränsad del av den ursprungliga kohorten och därmed säkerställa de eventuella yrkesbyten, som skett inom denna. Om vi nu har en mycket mobil miljö, kan resultatet av detta bli att vi mellan två folkräkningar tappar så mycket som 80 % av vår kohort. Det finns exempel på svenska miljöer vid mitten av 1800-talet, där bortfallet redan efter 5 år legat på denna nivå. Att denna forskningssituation varit mycket besvärande, särskilt för amerikanska socialhistoriker och sociologer, behöver knappast sägas.¹

Inom internationell forskning har man nu antingen genomfört sociala mobilitetsstudier med denna besvärande barlast, eller också har man på ett eller annat sätt försökt ringa in och återfinna de försvunna kohortpersonerna. Särskilt inom fransk forskning har denna strategi prövats under senare år. Det är en lättvunnen poäng att med det utmärkta svenska och finska materialet i bakfickan kritisera både dem som arbetar med en svårt decimerad kohort och dem som försöker rekonstruera och rädda sin kohort trots att migrationsdata nästan helt saknas. Ändå måste vi företa en sådan kritik.²

Våra resultat i andra studier pekar på att migrationen varit selektiv. Den saken kan exemplifieras med en granskning av de 50—80 personer, som vi förlorat i vår

¹ *Eriksson, I. och Rogers, J.*, Mobility in an Agrarian Community. Practical and Methodological Considerations. (Aristocrats, Farmers, Proletarians. Essays in Swedish Demographic History. Studia Historica Upsaliensia nr 47. Uppsala 1973.)

Martinius, S., Befolkningsrörlighet under industrialismens inledningsskede i Sverige. (Med delanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet, nr 8. Göteborg 1967.)

Rosenberg, A., Mobility of Population in the Finnish County of Uusimaa (Nyland) 1821—1880. SEHR XIV: 1 39—59.

Carlsson, S., Flyttningsintensiteten i det svenska agrarsamhället. (Turun Historiallinen Arkisto. 1974.)

Akerman, S., Swedish and Scandinavian Population Mobility. (Stencilerad upplaga, Hist. inst., Uppsala. Planerad tryckning 1975). Chapter 3.

De amerikanska forskarnas dilemma som är representativt för internationell forskning i allmänhet har bäst sammanfattats av *Thernstrom, S.*, The Other Bostonians, Poverty and Progress in the American Metropolis, 1880—1970, (Harvard University Press 1973) och *Knights, P.*, i hans opublicerade forskningsrapport Internal Migration: Native-Born Bostonians in the late 19th Century presented to the Convention of the Organization of American Historians in Denver, Colorado 1974.

² *J. Dupaquiers* forskningsprojekt presenteras i Annales de Demographie Historiques, 1970 specialhäftet Migrations. Se också den ovannämnda rapporten av P. Knights.

tänkta kohort. Bland dessa kan nu befinna sig ett tiotal effektiva långdistansflyttare, som vi har anledning att misstänka för en genomsnittligt betydande social mobilitet. Där kan också finnas ett tjugotal personer eller kanske något fler, som företagit kortdistansflyttningar, delvis i form av återflyttning till en lägre urbaniseringsnivå än den vi studerar. I deras fall har vi anledning att misstänka, att inget urval eller möjligen ett negativt urval skett. Vi kan komplettera detta teoretiska exempel med de personer, som visserligen flyttat på längre distanser men på samma urbaniseringsnivå. För denna sannolikt ganska stora grupp kan vi ställa den prognosen, att relativt små förändringar i form av social mobilitet kan förväntas. De här karakteristikerna är givetvis mycket grova och skulle i och för sig behöva omgärdas med vissa reservationer men de har baserats på resultat från våra tidigare migrationsforskningar.³

Det säger sig självt att om vi ingenting vet om proportionerna mellan de nämnda grupperna av flyttare, kan vi heller ingenting säga om vår bortfallsstruktur. Om vi skulle få en betydande social mobilitet bland de personer som råkat bli kvar i vårt undersökningsområde och alldeles speciellt om vi bara lyckats rädda 20 % av vår ursprungliga undersökningskohort, blir det knappast möjligt för oss att bedöma de sociala avancemangsmöjligheter, som funnits i det samhälle vi studerar.

Men inte heller om vi lyckas spåra en del av vårt bortfall förbättrar vi utan vidare våra resultat. Genom att systematiskt söka de försvunna personerna inom en närdistanszon kan vi kanske återfinna så mycket som hälften av bortfallet. Detta blir givetvis beroende på vilket migrationsmönster som gäller för vårt undersökningsområde. Men de personer, som vi på detta sätt återfunnit, är med största sannolikhet inte representativa för hela bortfallet. Våra erfarenheter skulle peka på att de snarast utgjort ett negativt urval i förhållande till hela bortfallet, men den saken borde i det idealiska läget prövas från fall till fall. I samband med storstadsbildningen får vi t.ex. ofta det mönstret att personer som lyckats karriärmässigt företar kortdistansflyttningar till jämförelsevis välsituerade förorter, och dessa kortdistansflyttningar tycks också ha kombinerats med en påtaglig tendens till uppåtgående social mobilitet. Det är tydligt att också flyttarnas ursprungliga yrkesstatus är av stor betydelse för vår bedömning av migrationens innebörd.

Våra två fenomen

Innan vi går över på konkreta forskningsresultat rörande den sociala mobiliteten, skall vi något diskutera våra två typer av rörlighet. Det finns nämligen en intres-

³ *Åkerman, S.*, Mobile and Stationary Populations: The Problem of Selection. Uppsats ingående i *Literacy and Society in a Historical Perspective—A Conference Report*. Educational Reports Umeå, nr 2, 1973. (Ed. Egil Johansson).

sant parallellitet mellan migrationen och den sociala mobiliteten. Till att börja med har vi samma definitionsproblem. Lika besvärligt som det är att bestämma den lägsta graden av geografisk rörlighet som vi bör ta med i vår definition, lika besvärligt är det att klargöra gränsen mellan den stabila och den rörliga delen av befolkningen i sociala mobilitetstermer. Vi står också inför likartade klassifikationsproblem. De forskare som ägnar sig åt studiet av den sociala mobiliteten har funnit att det är speciellt besvärligt att beskriva den sociala strukturen, som individen rör sig inom på ett sådant sätt att man kan fastställa innebörden av denna rörelse. Det blir därför t.o.m. svårt att i vissa fall bestämma rörelsens riktning. Fullt så illa rustad är inte migrationsforskaren, som vi har kunnat konstatera. Men om vi vill positionsbestämma en ort i migrationssammanhanget och t.ex. använda dimensionen urbaniseringsnivå, hamnar vi i samma klassifikationssvårigheter.¹

Migrationsforskarens stora intresse för avståndsfaktorn har en motsvarighet hos de sociala mobilitetsforskarna, som har varit särskilt fascinerade av problemet huruvida rörelser från det lägsta skiktet i samhället och upp till den högsta nivån förekommit i någon utsträckning. Med en term lånad från migrationsforskningen skulle man här kunna tala om långdistansrörlighet. De flesta studier pekar på, att också i fråga om den sociala mobiliteten, den övervägande delen av de registrerade rörelserna legat på samma nivå inom den sociala strukturen. Man har också inom internationell forskning tyckt sig finna en stabilitet över tiden, som på ett intressant sätt utgör en parallell till den stabilitet, som vi funnit i fråga om den geografiska rörligheten. Vi skall granska detta senare förhållande lite mera ingående.

Som bekant har särskilt de amerikanska forskarna varit upptagna av problemet om deras samhälle var mera öppet vid slutet av 1800-talet än under efterkrigstiden. Det har funnits en föreställning om en tilltagande slutenhet och därmed större svårigheter för individen att röra sig uppåt socialt. Man kan alltid fråga sig, om denna föreställning i och för sig kan vara riktig, men det är givetvis av ett betydande intresse att försöka fånga en trend i utvecklingen. Om vi jämför med de skandinaviska samhällena, vågar man kanske påstå att den gängse före-

¹ Klassifikationsproblemet behandlas t.ex. ingående i Det differentierade samhället, S. G. Jansson (red.). Bestämningen av olika urbaniseringsnivåer gjordes redan i *Population Movements and Industrialization. Swedish Counties 1895—1930*. By the Staff of the Institute for Social Sciences. Stockholm University. Vol. II. (Stockholm Economic Studies 10: 2. 1941.) Se också Thomas, D. S., Internal Migrations in Sweden: A Note on their Extensiveness as compared with Net Migration Gain or Loss, *American Journal of Sociology* 1936, s. 345—357 samt Norman, H., Från Bergslagen till Nordamerika. Studier i migrationsmönster, social rörlighet och demografisk struktur med utgångspunkt från Örebro län 1851—1915. (Uppsala 1974), som ingående diskuterar möjligheterna att via yrkesuppgifter skapa ett schema för social strukturering, s. 171 ff samt 325 ff.

ställningen är att vi numera lever i ett betydligt öppnare samhälle än det som tidigare generationer skulle anpassa sig till.²

En forskningsöversikt

Som nämnts pekar nu den relativt begränsade forskning som företagits på den sociala mobiliteten i ett historiskt perspektiv på att ingen av dessa föreställningar tycks vara riktig. Den förste forskare som på basis av en systematisk jämförelse mellan en tidig och en sen period ifrågasatte åtstramningshypotesen för amerikanskt vidkommande var sociologen Natalie Rogoff Ramsøy. Hon kunde som bekant (1953) genom att studera eventuella tendenser i den sociala mobiliteten i staden Indianapolis med hjälp av äktenskapslicenser (marriage licences) visa att den sociala rörligheten legat på en tämligen oförändrad nivå vid 1900-talets mitt i jämförelse med sekelskiftet.¹

Socialhistorikern Stephan Thernstrom har i en omfattande studie *The Other Bostonians. Poverty and Progress in the American Metropolis, 1880—1970* knutit an till Natalie Rogoff's forskningsdesign. Han har studerat en serie av ålderskohorter alltifrån 1880-talet och fram till 1970. Den naturliga invändningen att det kan vara nästan omöjligt att jämföra samhället på 1800-talet med vår tid besvarar Thernstrom med att hänvisa till att den grundläggande sociala strukturen i hans undersökningsområde, Boston, kan förväntas vara densamma som i nutiden redan på 1870- och 1880-talen. Industrialiseringen och urbaniseringen hade, menar alltså författaren, åtminstone regionalt satt sin prägel på de tidigare ålderskohorter, som det blir aktuellt att studera.²

Enligt vår mening är Thernstroms antagande om en jämförbarhet rimlig. Vad som emellertid är ett svårare problem är dokumentationen, och den saken har vi redan kommenterat ovan. Författaren har också tvingats konstruera sina kohorter på ett ganska skiftande sätt. I några fall har han liksom Natalie Rogoff använt sig av giftermålscertifikat och den information man kan få ut av dessa. För den äldsta kohorten har han självfallet utnyttjat manuskriptcensusen, som då kombinerats med adresskalendrarna. En av de senare kohorterna har han byggt upp med hjälp av ett intervjumaterial, som under efterkrigstiden sammanställts av en sociolog. Den kohorten representerar inte hela Boston utan endast förorterna Cambridge och Belmont.³

² Lipset, S. M. och Bendix, R., *Social Mobility in Industrial Society*, Berkeley 1959.

Dahrendorf, R., *Die angewandte Aufklärung. Gesellschaft u. Soziologie in Amerika*, München 1963.

(Lipset-Bendix tror på åtstramningstesen och pekar på likheterna i de industrialiserade ländernas utveckling. Dahrendorf är kritisk mot båda dessa påståenden).

¹ Rogoff, N., *Recent Trends in Occupational Mobility*. (Glencoe, Free Press 1953.)

² Thernstrom, S., s. 292 f.

³ *Ibid.*, s. 267.

Det är inte möjligt att i detalj redogöra för alla de komplikationer, som uppstår när man på detta sätt tvingas bygga upp olikformiga kohorter. Det kan räcka med att påpeka att man t.ex. kan introducera en skevhet genom att jämföra gifta personer med ogifta i samma åldersklass.

Thernstrom diskuterar på ett föredömligt sätt de olika problem, som uppstår på grund av det amerikanska materialets ofullständighet och som givetvis försvårar våra tolkningar. Han anser sig emellertid finna liksom Natalie Rogoff att den sociala mobiliteten legat på samma nivå under hela den långa undersökningsperioden. Ett viktigt inslag i denna studie är f.ö. att vid sidan av mellan-generationsrörligheten även karriärmobiliteten beräknats. Inte heller den viktiga informationen gör det enligt Thernstrom motiverat att tala om någon speciell tendens över tiden. Oavsett om man alltså granskar den äldsta eller den yngsta kohorten finner man, att ungefär en tredjedel av de personer, som tillhörde arbetarklassen tycks ha haft en möjlighet att stiga socialt. En inte obetydlig del av dessa kunde passera gränsen mellan ”blue collar” och ”white collar”. Ett annat intressant resultat är att den nedåtgående sociala mobiliteten analyserats av författaren. Även den visade stor stabilitet över tiden och låg på mellan 15 och 20 % inom varje kohort.⁴

Samtidigt med att Thernstrom arbetat med sin undersökning har den danske sociologen Tom Rishøj genomfört forskning med ungefär likartad uppläggning. Huvuduppgiften var även här att försöka finna en tendens hos den sociala mobiliteten under ett långt tidsavsnitt. Författaren undersökte tre kohorter i Stor-Köpenhamn med följande hypotes: ”With a time span of 100 years I expected an increase in social mobility from the beginning of the period in 1850, when the Danish society was in a preindustrial state (industrialization took place in 1870—90), to the end of the period in 1950, when the industrialization was completed and had reached the state of a modern industrialized society.”⁵

Rishøj spänner alltså över en ännu längre tidsperiod än Thernstrom. Detta har skapat extra stora bekymmer vid stratifieringen av det förindustriella samhället. Författaren har här utnyttjat taxeringskommittéernas statusgradering av vissa yrken jämte de inkomstförhållanden som tycks ha gällt för olika yrkesgrupper. Man behöver knappast betraktas som onödigt kritisk om man karakteriserar resultatet av stratifieringen som på många punkter föga övertygande. Det material, som författaren använt består av militära inskrivningslängder från 1853 till 1855. Dessa längder innehåller uppgifter om alla unga män i åldern 15 år. Yrkesuppgifterna hämtades från den tid då undersökningspersonerna var 22—23 år. De kunde sedan ställas mot faderns yrke, när personen i fråga hade enrollerats,

⁴ Ibid., s. 54

⁵ Quality and quantity, 5: 1, 1971: *T. Rishøj: Metropolitan Social Mobility 1850—1950, The Case of Copenhagen*, s. 133.

dvs. vid 15 år. Denna kohort, som bestod av 3.643 personer jämfördes så med en motsvarande grupp 100 år senare, som skurits ut ur ett rikssample, sammanställt av en annan forskare. Den del av detta sample, som täckte Stor-Köpenhamn, motsvarade 484 observationer. Mellan dessa kohorter placerade författaren en kohort, baserad på äktenskapsbetyg från 1901. Samtliga äktenskap som ingåtts i Stor-Köpenhamn under detta år har medtagits, dvs. 3.345 manliga individer.⁶

Att jämförbarheten äventyras något genom denna kohorts uppbyggnad är författaren medveten om. Detsamma gäller det faktum att Köpenhamn var inne i en utomordentligt snabb expansion på 1850-talet, som kan ha fått gynnsamma konsekvenser för den äldre kohortens uppträdande på arbetsmarknaden. Vad som däremot inte diskuteras är att inga inflyttare finns med i den äldsta kohorten, vilket på ett avgörande sätt kan ha förbättrat utgångsläget för dessa undersökningspersoner i förhållande till motsvarande åldersklass i hela befolkningen och i jämförelse även med kohorten från 1953. Trots dessa osäkerhetsmoment, måste man emellertid med författaren förvånas över att knappast några skillnader i uppåtgående eller nedåtgående social mobilitet kan återfinnas i hans material.

Gösta Carlssons metodinriktade studie

Det skulle knappast gå att nonchalera de här redovisade forskningsresultaten rörande den sociala mobilitetens oföränderlighet över tiden med en allmän hänvisning till att de nåtts på olika vägar och med delvis bristfällig teknik. Men en osäkerhet skulle ändå kvarstå. Nu finns det emellertid en omfattande studie, som kommer till samma resultat och som är genomförd med all tänkbar teknisk akuratess. Det är sociologen Gösta Carlssons välkända arbete från 1958: "Social Mobility and Class Structure". Till skillnad från de andra nämnda författarna arbetade Carlsson med rikssamples, vilket givetvis redan i sig är en avsevärd förbättring i forskningsdesign. Författaren drog sina samples med hjälp av Centrala Befolkningsregistret, som lagts upp av Statistiska Centralbyrån. Detta register innehåller demografiska och sociala basinformationer om varje individ som fötts den 15:e i varje månad samtliga år och utan hänsynstagande till födelseort eller bostadsort. Detta innebär att det Centrala Befolkningsregistret i själva verket utgör ett 3,3 % slumpmässigt urval av den svenska befolkningen. Det är ett kortregister med ett kort för varje individ och med korten grupperade efter födelsestid. Gösta Carlsson arbetade med alla män som var födda åren 1899, 1902, 1905 och så vidare fram till och med 1923. Detta innebär alltså att nio födelsekohorter medtagits med treåriga intervall. Tillsammans motsvarade undersökningen 15.487 individer. Eftersom yrkesangivelser för föräldragenerationen inte har varit tillgängliga för alla, har detta antal decimerats något utan att några

⁶ *Ibid.*, s. 37

allvarliga följder uppstått. Den undersökta populationen stannade vid 12.841 personer.¹

Som framgick av presentationen av dataunderlaget kan man i det här centrala registret spåra en person, även om denne gör en mängd flyttningar. Carlsson har alltså till skillnad från de flesta andra forskare på området sluppit problemet med ett mycket stort och sannolikt ofta tämligen snett bortfall som en följd av migrationen. Men inte heller hans undersökning saknar skönhetsfel. Det nämnda bortfallet bestod till största delen av personer, som var födda utom äktenskapet och där faderns yrke var okänt (1.267 individer). Författaren betraktar själv detta som ett allvarligt bortfall, som givetvis kan tänkas vrida hela undersökningen lite grand i positiv riktning.

Det är ju mycket som talar för att barn födda utom äktenskapet haft ett handicap att dras med både under uppväxtåren och vid utträdet på arbetsmarknaden. Nu tycks det finnas en viss möjlighet att få ett grepp om innebörden i detta bortfall. I 3.557 fall utöver de redan nämnda har uppgifter om faderns yrke förts in i registret. Denna grupp har Carlsson, för att undersökningspopulationen skulle bli enhetlig, fört till bortfallet. En ingående analys av detta bortfallsproblem har ett intresse långt utöver det undersökningstekniska. Men då har vi snarast kommit in på tolkningsproblem, som skall behandlas längre fram. Det kan här räcka med att slå fast, att andelen utomäktenskapliga barn i den undersökta serien av kohorter låg på ungefär 10 %.

Vi har redan snuddat vid att Carlssons huvudresultat blir att den sociala mobilitetens nivå inte visar någon tendens att stiga under de decennier han studerat. Som framgått ovan har han i stort sett kunnat hålla den i sammanhanget känsliga åldersfaktorn någorlunda under kontroll. Men det är ingen tvekan om att man kan nå längre genom att också systematiskt studera karriärmobiliteten. Olika sociala gruppers utgångsläge vid inträdet på arbetsmarknaden liksom den snabbhet, med vilken de når olika positioner på en yrkesskala, måste betraktas som väsentlig information vid studiet av den sociala mobiliteten.²

Den sociala mobilitetens tämligen konstanta nivå över tiden har inte heller i det svenska fallet varit förenad med en låg rörlighet totalt. Detta framgår av tabell 1.

Vi har tagit oss friheten att gruppera om Carlssons yrkeskategorier, för att de någorlunda skall motsvara den stratifiering som används inom nyare amerikansk socialhistoria. Det skulle finnas anledning att här göra en längre utviking med synpunkter på de problem som möter oss när vi skall koda yrken och försöka bestämma den hierarkiska ordningen mellan olika yrkeskategorier. Carlsson har själv på ett utmärkt sätt behandlat detta både teoretiskt och praktiskt. Han ställer sig ganska skeptisk till den endimensionella beskrivning av samhället,

¹ Carlsson, G., *Social Mobility and Class Structure*, Lund 1969, s. 63 ff.

² *Ibid.*, s. 109.

Tabell 1. Mellangenerationsrörligheten för G. Carlssons nio kohorter.

	I	II	III	IV	V	Summa
I	210	126	13	22	14	385
II	286	684	82	202	309	1.563
III	89	554	1.065	457	1.200	3.365
IV	143	541	76	576	567	1.903
V	112	1.059	383	1.026	2.707	5.287
Summa	840	2.964	1.619	2.283	4.797	12.503

Källa: Carlsson, G., s. 93.

Grupp I motsvarar storföretagare, högre tjänstemän; II=småföretagare och lägre tjänstemän; III=bönder; IV=hantverkare, kvalificerade yrkesarbetare; V=grovarbetare inom jordbruk och industri. Jfr Norman, H., 1974, s. 325—330.

baserad på yrkesangivelser eller social prestige, som är den vanligast förekommande. Det kan därför, menar han, finnas anledning att redovisa sina resultat i tämligen atomiserade yrkeskategorier, som sedan kan kombineras och manipuleras även av andra forskare, som kanske föredrar en annan analysmetod än den som man själv har använt. Carlsson har också i det sammanhanget påpekat den möjlighet som finns att med hjälp av *frekvensen i utbytet mellan två yrkeskategorier* bestämma avståndet mellan dem socialt. Det visar sig emellertid besvärligt att genomföra en sådan gradering rent statistiskt, även om man har en så stor population som den författaren arbetat med.³

Det är ändå ganska tydligt att den grova indelningen i sociala skikt som tabellen redovisar ger oss väsentlig information om samhällets grundstruktur. Just kontakterna mellan olika strata såsom de avslöjas i rörelsefrekvensen dem emellan gör detta påstående sannolikt. Det är tydligt att den gräns mellan "white collar" och "blue collar", som man brukar ägna särskild uppmärksamhet vid sådana här studier är klart markerad. Särskilt väl framträder den, om vi granskar utströmningen från det högsta skiktet. Av 385 ynglingar från white collar-hem hamnade bara 36 i blue collar-yrken och endast 14 av dessa på den lägsta nivån. Omvänt kan man se, hur svårt det har varit för söner till personer som nästan helt saknat speciell yrkesskicklighet, att nå den högsta nivån, som med den här grupperingen bestått av storföretagare, högre tjänstemän, akademiker etc. Men även om den sociala skiktningen alltså är påtaglig, är den ingalunda helt rigid. Det framgår klart, att personer, uppvuxna inom arbetarklassen i inte så liten utsträckning kunde stiga särskilt till lägre medelklassyrken, som här sammanförts under kategori II. I 26 % av samtliga fall har minst medelklassstatus uppnåtts. Ibland brukar man föra också bönderna till medelklasskategorin. Som vi snart skall se kan man vara tveksam om detta är en riktig attribuering. Men gör vi den här, så

³ *Ibid.*, s. 92.

finner vi att rörelsen från kategorierna IV och V uppåt motsvarar 32 %. Endast var tionde person i denna ström förflyttade sig så långt som till kategori I.

Det är svårt att avgöra om det vi här ser skall karakteriseras som hög eller låg social rörlighet. Den saken kan vi bara avgöra genom att göra jämförelser med andra samhällen och vid andra tidpunkter. På sociologiskt håll har man också ägnat problemet med rörlighetsnivåns innebörd stort intresse och bland annat arbetat med begreppet "perfect mobility". Detta innebär att man räknar fram en koefficient för varje cell i en matris av den typ som tabell 1 utgör, mellan den rörlighet som teoretiskt skulle vara möjlig mellan strata eller mellan yrkeskategorier i ett helt öppet samhälle och den rörlighet, som observeras i en given undersökning. Med utgångspunkt från dessa koefficienter kan man också beräkna ett mått på *den sociala orörligheten* i samhället, som den framträder i de diagonala cellerna. Det finns fortfarande en del teoretiska och praktiska problem att lösa vid den här typen av beräkningar, som vi inte kan gå in på här. I denna lilla översikt skall vi nöja oss med att jämföra de enklare måtten på rörlighet mellan olika sociala skikt.⁴

Amerikanska iakttagelser

Det kan vara lämpligt att låta en serie amerikanska undersökningar utgöra hållpunkter för vår bedömning. Thernstrom har gjort en sammanställning av sådana undersökningar med följande utseende:

Tabell 2. Mellangenerationsrörlighet för arbetarsöner i valda samhällen.

Stad och undersöknings- tidpunkt	Arbetarsöner som uppnått medelklasstatus	
	%	Antal
Poughkeepsie, 1880	26	223
Boston, c. 1890	41	111
Boston, c. 1910	41	535
Indianapolis, 1910	22	940
Boston, c. 1920	43	128
San José, 1933	32	606
Indianapolis, 1940	31	1.026
U.S., 1945	29	323
Oakland, 1949	47	252
Norristown, 1952	29	383
U.S., 1956	31	291
U.S., 1962	38	ej angivet
Boston, 1962	36	244
Boston, 1963	34	126

Källa: Thernstrom, 1973 s. 244.

⁴ *Ibid.*, s. 73—77.

Det har redan framgått att jämförelser av det här slaget är tekniskt besvärliga att genomföra och man kan inte nog starkt framhålla hur försiktig man måste vara vid tolkningen av resultaten. Dessa bygger ju på ett dataunderlag som är behäftat med samplefel och där vi ofta inte kan undvika vissa skillnader i populationens sammansättning liksom de notoriska svårigheterna med yrkeskodningen, som förvärras av att tillräcklig information ofta saknas om flera yrkeskategorier. Vi har också framhållit åldersvariabelns betydelse och att denna kan spela oss spratt vid tolkningarna. Om vi emellertid tar allt detta med i beräkningen, kan vi ändå tillåta oss en grov jämförelse med den Thernstromska sammanställningen. Det visar sig då att det amerikanska rikssamplet från 1945 som närmast skulle kunna tänkas motsvara Carlssons resultat har en uppåtgående social mobilitet från blue collar-skiktet, som ligger bara tre procentenheter över den svenska motsvarigheten. De amerikanska undersökningarna, som huvudsakligen är hämtade från stadsmiljön ligger emellertid i övrigt klart över den svenska rörligheten. Om detta kan sägas vara en reell skillnad skall vi strax återkomma till. Huvudintrycket blir dock att en stor likhet tycks ha förelegat, vilket Carlsson också visat på vid jämförelser med europeiska länder som England och Västtyskland. Det intrycket förstärks, om man delar upp arbetarkategorin och tittar på hela den uppåtgående rörligheten hos det lägsta skiktet. Här kan vi återigen jämföra med ett amerikanskt rikssample från 1946:

Tabell 3. Mellangenerationsrörlighet för personer med grovarbetarebakgrund i USA och Sverige.

		Procentandel personer som uppnått			
		Medelklass	Kval. arbetare	Grov-arbetare	Summa
USA (ej jordbruksarbetare)	1946	24	22	57	160
Sverige (ej jordbruksarbetare) ca	1950	29,5	23,5	47	2.956

Källa: Thernstrom, S., 1973 s. 246 och Carlsson, G., 1958 s. 93 ff.

För att vi skall få jämförbarhet med det oroväckande fåtaliga amerikanska urvalet har det svenska rensats från rurala grupper. Det amerikanska grundmönstret framträder i några senare rikssamples (1956 och 1962) och går igen även i den serie av stadshistoriska undersökningar, som tidigare nämnts. Lika litet som i fråga om den totala rörligheten mellan blue collar och white collar finns det anledning att försöka tolka in något i de föga markanta skillnaderna. Huvudintrycket blir även här den grundläggande likheten i rörelsemönstret.¹

¹ Svårigheter beträffande jämförelser mellan studier med olika forskningsdesign har skickligt påvisats i Lane, A., Occupational Mobility in Six Cities. American Sociological Review XXXIII (1968), s. 740—749.

Den sociala rörligheten skall inte bara definieras med hjälp av den uppåtgående rörelsen. Liksom i fråga om migrationen har vi förflyttningar i två riktningar. Tabell 1 registrerade en ganska betydande nedåtgående rörelse. Vi har redan omnämnt att denna för det översta white collar-skiktet inte innebar någon långdistansflyttning socialt annat än i undantagsfall. Går vi emellertid vidare och ser på det lägre white collar-skiktet, visar det sig att inte mindre än 33 % sjunkit ned till arbetarkategorierna. En femtedel rörde sig så långt som till det lägsta skiktet. Då dessutom drygt 5 % av personerna från lägre medelklassmiljö hamnat inom bondekategorin, får vi en så låg andel kvarstannande i white collar som 61,5 %. Räknar vi samman det översta white collar-skiktet med det lägre blir kvarstannandeprocenten 67. Detta skall jämföras med det nämnda amerikanska rikssamplet, som har 81 %. Man skulle kunna frestas att tillmäta denna ganska betydande skillnad en reell innebörd, särskilt som de flesta av de nämnda stadsundersökningarna också ligger betydligt över den svenska siffran. Men redan det amerikanska rikssamplet från 1956 har en lägre siffra (74 %), som inte ligger så långt ifrån den svenska och detsamma gäller det amerikanska rikssamplet från 1962 (72 %). Det finns alltså knappast någon grund för påståendet att det ena eller det andra samhället kan visa upp en större social rörlighet.²

Struktur och ambition

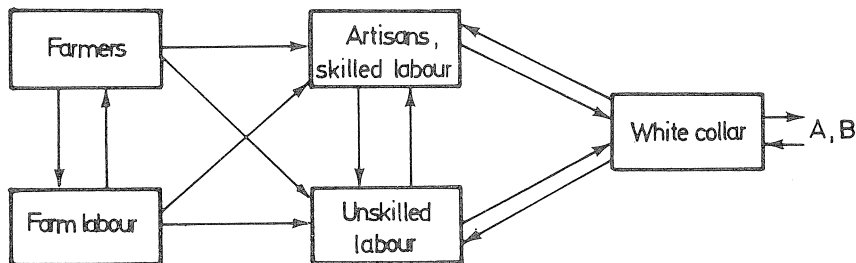
Vad man helst skulle vilja komma åt i den här typen av forskning är den grad av ambition som kan finnas inom en befolkning för att förbättra sin yrkesmässiga och därmed sociala status. När man arbetar med ett rikssample och studerar mellangenerationsrörligheten, kan man genom att jämföra yrkesfördelningen i föräldra- och barngenerationen registrera strukturförändringar i samhället, som automatiskt måste leda till social mobilitet. Vissa strata tillväxer alltså och andra krymper samman. Detta förhållande återspeglas på ett utmärkt sätt i tabell 1, där vi t.ex. kan koncentrera intresset på det översta white collar-skiktet. Trots en stark benägenhet hos de personer, som var födda inom det nämnda skiktet att förbli inom det, kunde nyrekryteringen på långt när inte ske inom de egna leden. Orsaken var helt enkelt att skiktet tillväxte från 385 personer till 840. Inom son-generationen kom därför det högre white collar-skiktet att bestå av en hel del personer från andra skikt. Faktiskt var det något fler personer, som kom från arbetarhem, än från samma ursprungsmiljö, även om givetvis det lägre medelklassskiktet spelade den största rollen som rekryteringsunderlag. Det här kan se ut som en mycket enkel räkneövning, där vi kan isolera den rörlighet, som varit social-psykologiskt motiverad, från den strukturellt betingade. Men för att kunna

² Intressanta jämförelser mellan europeiska och amerikanska förhållanden har nyligen gjorts av *Kaelble, H.*, i uppsatsen *Sozialer Aufstieg in den USA und Deutschland, 1900-1960* (ur *Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Band II*, 1974).

bestämma chanserna på arbetsmarknaden, måste vi kunna fastställa nativitetsutvecklingen i olika sociala skikt. Och detta förutsätter betydligt mer inträngande studier, fokuserade på den demografiska strukturen och särskilt familjeförhållandena, än man hittills mäktat med.¹ I en sådan demografisk analys måste man också kunna bestämma ett undersökningsområdes externa befolkningsutbyte och dess struktur. Återigen framstår migrationen som en besvärlig variabel, när man arbetar med studier rörande den sociala mobiliteten.

Ovan snuddade vi vid problemet att placera bönderna i den sociala hierarkin. Av tabellen 1 framgår det att bönderna inte har ett kontaktmönster i förhållande till andra socialskikt, som utan vidare gör det motiverat att beteckna dem som lägre medelklass. Lite överraskande visade det sig t.o.m., att både okvalificerade arbetare och mer kvalificerade sådana samt hantverkare kunde nå white collar-status i större utsträckning än bönderna.² Det är lätt att spontant associera till vissa resultat i andra studier rörande den *rural-industriella barriären*.³ Det är ju mycket som tyder på att vi här står inför två parallella företeelser, som skulle innebära att geografiska och eventuellt därmed förenade socio-kulturella skillnader existerat, som verkat hämmande på rörelser i vissa riktningar. Det är också intressant att man kan urskilja från figur 1 (i kombination med tabellmaterialet) etappflyttningar från t.ex. jordbruksarbete över grovarbete och kvalificerat industriarbete i stadsmiljön till white collar. Parallelliteten med migrationen framstår även här tydligt och det är givetvis på det sättet att dessa iakttagelser rörande jordbruksbefolkningen också har en geografisk dimension.

Fig. 1. Några dominerande sociala rörelseriktningar (utflödesvärden överstigande 10 % betecknade med pilar), enligt Gösta Carlsson.

Källa: Gösta Carlsson, *Social Mobility and Class Structure*, Lund 1958. s. 101.

¹ Jämför dock iakttagelser beträffande nativitetens nivå inom olika sociala skikt. Se nedan s. 304.

² Helt andra resultat har nåtts för en sydfransk storstad i början av 1800-talet av *Sewell, W.*, *Social Mobility in a Nineteenth Century European City. Some Findings and Implications*. (Opubl. uppsats presenterad vid konferensen, *International Comparisons of Social Mobility in Past Societies*. Princeton 1972).

³ Denna barriär har kommenterats av bl.a. *Åkerman, S.*, *The Psychology of Migration i American Studies in Scandinavia* nr 8 s. 46–52 (1972).

Social mobilitet → migration

Det är nu dags för oss att vända på vårt inledande resonemang om migration och social mobilitet och använda den sociala mobiliteten som förklarande variabel i förhållande till migrationen. Studieobjektet blir alltså i vilken utsträckning sociala mål för individerna kunnat realiseras genom geografisk rörlighet. Tyvärr saknar vi mera omfattande forskningar på detta område som skulle kunna jämföras med de refererade undersökningarna beträffande den sociala mobiliteten.

Ett forskningsprogram håller dock på att genomföras inom migrationsforskningsgruppen vid Historiska Institutionen i Uppsala. Detta innefattar studier av både stadsmiljö och landsbygdsmiljö och dessutom kommer ett rikssample att dras på personer med födelseåret 1875 och direkt jämförbart med Gösta Carlssons iakttagelser för en senare period. Det avsnitt av forskningsprogrammet som här skall redovisas har kallats ”*Trestadsstudien*”. Den består av en kohortsundersökning av män som varit bosatta i Västerås i 20-årsåldern och som vi följt fram till dess de nått 38 års ålder. I parallella studier täckande Örebro och Halmstad har Hans Norman och Thomas Nilsson — Bo Kronborg redovisat forskningsresultat, som här tillsammans med Västeråsundersökningen sammanställts till en större kohortanalys.¹

Denna forskning har alltså koncentrerats till en tidigare period än den av Carlsson behandlade. Den blir heller inte direkt jämförbar med rikssample av den typ Carlsson arbetat med. Men vårt nämnda rikssample skulle ge oss möjlighet att göra iakttagelser för en nästan lika lång tidsperiod, som Thernstrom och Rishøj har bearbetat. Forskningsprogrammets lokalundersökningar, som alltså behandlar både urbana och rurala miljöer, fungerar som test-studier på det metodiska och tekniska planet samtidigt som de ger konkret information om mer begränsade delar av en befolkning. *Det kan redan här sägas att den intressanta frågan, om det är möjligt att genomföra kohortstudier utan stora bortfall i det svenska materialet, kan besvaras jakande.* Det har visat sig möjligt att följa individerna under en tillräckligt stor del av deras yrkesverksamma liv så tidigt som i början av 1800-talet, trots den betydande befolkningsrörligheten.

Kohortens uppbyggnad

Nedan kommer en kortfattad presentation att ges (Figur 5) av den omfattande grundforskning som företagits rörande flyttningar i Västmanlands län 1895—

¹ Åkerman, S., 1975 Chapter 9.

Norman, H., Från Bergslagen till Nordamerika. Studier i migrationsmönster, social rörlighet och demografisk struktur med utgångspunkt från Örebro län 1851—1915. (Studia Historica Upsaliensia nr 62. Uppsala 1974.)

Kronborg, B. och Nilsson, T., Geografisk och social rörlighet. En kohortstudie från Halmstad. (Opubl. uppsats, Hist. inst., Uppsala 1973.)

1930. Denna forskning täcker dock inte flyttarnas yrken, men vi kan ändå i rätt stor utsträckning sluta oss till vad flyttningarna inneburit i form av yrkesbyten. Mera direkt information kan vi nu få från den kohortstudie som genomförts på personer, bosatta i Västerås stad i början av sin yrkesverksamma ålder. Vi har alltså valt att följa dessa personer från deras tjugonde till deras trettioåttonde levnadsår. Endast män har undersökts. Det blir anledning att återkomma till kvinnornas sociala mobilitet längre fram. Det har blivit nödvändigt att föra samman samtliga tjugooåringar som var mantalsskrivna i Västerås under perioden 1894—98 för att få en kohort som alls är möjlig att bearbeta statistiskt. Detta ger oss en population på 344 personer. Det visar sig att 28 personer av de 344 avlidit under undersökningsperioden. Vidare emigrerade 23. Dessa hamnade alltså utom räckhåll för den förträffliga svenska kyrkobokföringen. Endast 22 personer kan betraktas som bortfall på grund av brister i denna bokföring, vilket utgör 6.4 % av hela undersökningspopulationen.

Ett bortfall på 6.4 % (emigranterna medräknade ger knappt 13 %) måste betraktas som beskedligt, särskilt med tanke på den geografiska rörlighet som vi funnit i Mälardalen. Frågan är nu ändå om vi introducerar en skevhet som en följd av detta bortfall. Det är tydligt att detta i viss mening blir fallet, eftersom hela bortfallet hänför sig till flyttare. Däremot finns det knappast någon grundad anledning att misstänka att de flyttare som vi förlorar skulle skilja sig från övriga rörliga personer på något speciellt sätt. Det har snarast varit så att den känsliga rapporteringen mellan avgivar- och mottagarförsamling i samband med en flyttning inte alltid fungerat perfekt. Dessutom har en del kyrkoböcker skadats genom brand eller på annat sätt, så att de blivit oanvändbara.

Flera av de iakttagelser och tolkningar som kommer att göras i fortsättningen skulle mycket väl ha kunnat baseras på enbart Västeråsstudien. Men andra viktiga kombinationer visar sig vara omöjliga att göra enbart med hjälp av Västeråsmaterialet. Som nämnts finns det alltså en möjlighet att bygga upp en större kohort genom att också utnyttja andra Uppsalaforskarens resultat. Den mycket arbetskrävande datainsamlingen och databearbetningen gör det också motiverat att utnyttja varje delstudie så intensivt som möjligt.¹ Förutsättningen är givetvis att forskningen i detalj samplanerats från början. Det är lätt att motivera en amalgamering av våra tre studier, eftersom städerna var av samma storleksordning, och de hade även i övrigt grundläggande drag gemensamma. Deras tillväxttakt var t.o.m. något större än t.ex. Stockholms. Man har faktiskt också i tidigare forskning arbetat med ett block av mellanstora expansiva städer under den

¹ Den ovanligt stora arbetsinsatsen som erfordras gör det föga troligt att vi får se mer än någon enstaka kohortstudie i storleksordningen 500—1 000 individer inom den närmaste framtiden. Detta är beklagligt ur flera synpunkter. Databasen i Umeå-Haparanda tycks emellertid inom några år öppna möjligheter till datamaskinell bearbetning och uppbyggande av kohorter. En ganska avsevärd manuell bearbetning kommer ändå sannolikt att krävas.

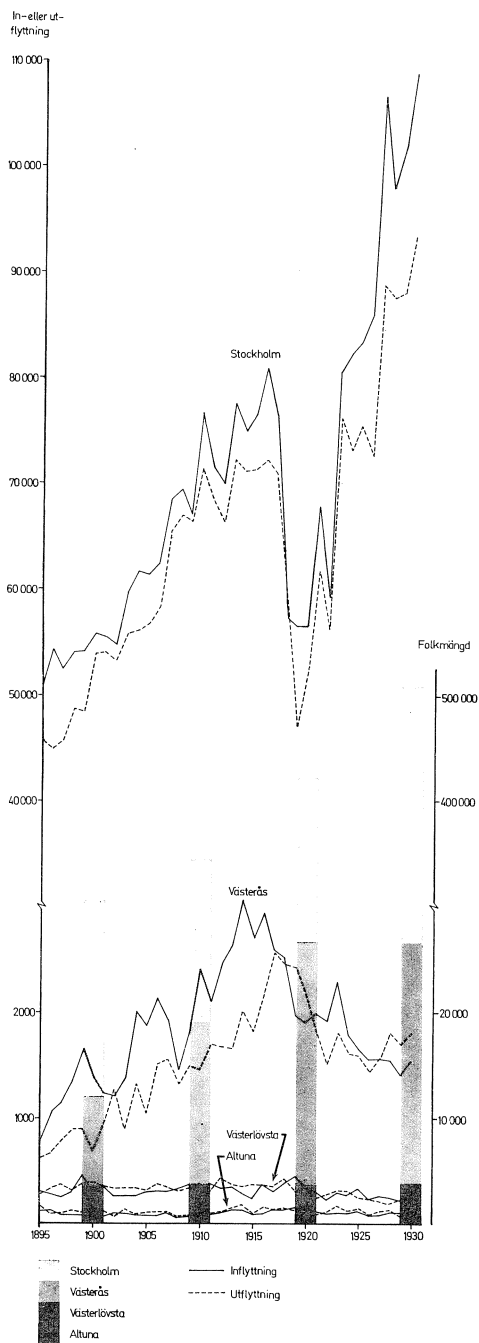

Fig. 2. In- och utflyttningskurvor samt total befolkning för Stockholm, Västerås, Västerlövsta och Altuna.

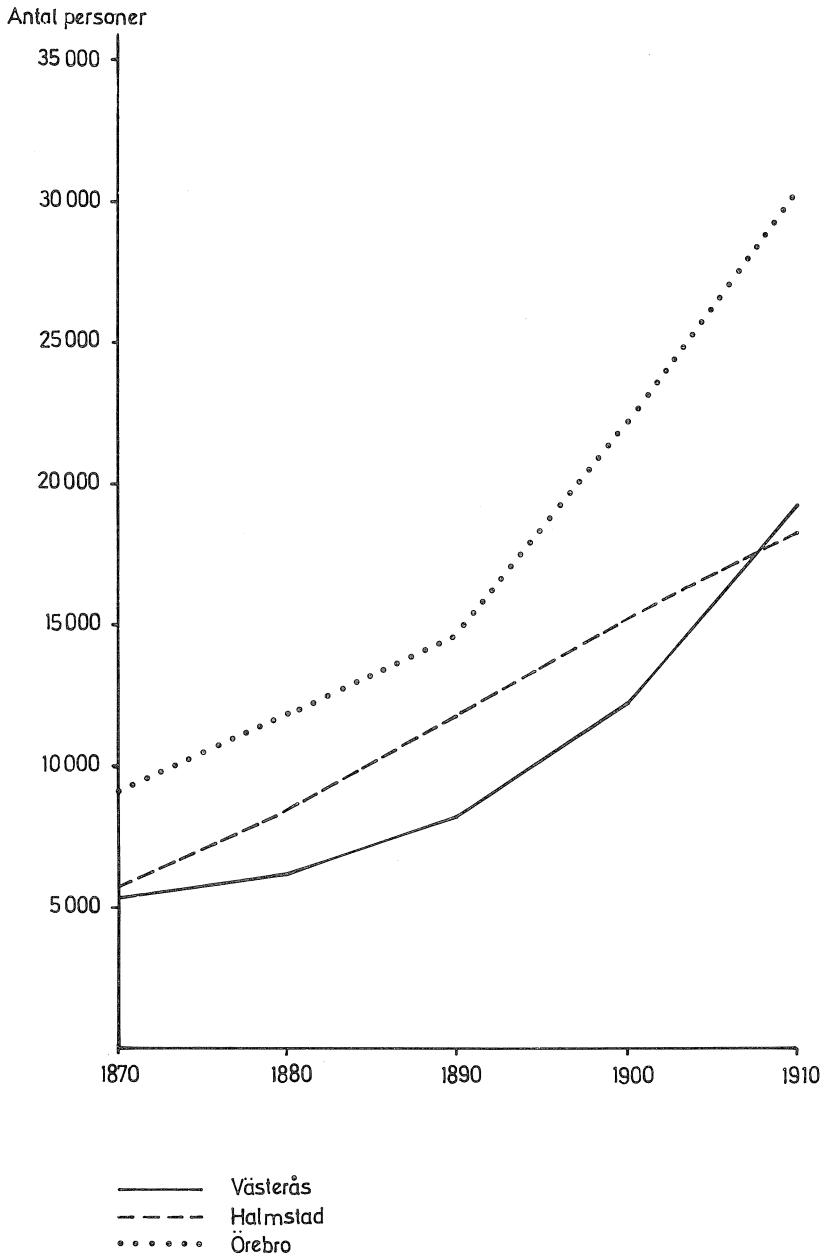

Fig. 3. Befolkningsutvecklingen i de tre städerna.

aktuella delen av industrialiseringsprocessen. På grund av att vi snarast är upptagna av de generella mönstren i denna framställning, blir det naturligt att analysera den större, gemensamma kohorten i första hand. De i och för sig mycket intressanta regionala olikheterna kommer därför endast att antydast. Det faktum att vi i stort sett nått samma resultat i alla tre studierna, ända ned på en detaljnivå, torde statistiskt underbygga och säkerställa de gjorda tolkningarna. Det är emellertid viktigt att understryka, att vi givetvis ingalunda fångar den totala "opportunity structure" i Sverige under början av 1900-talet, lika lite som motsvarande amerikanska studier kan sägas göra det. Det måste tilläggas, att inte ens ett rikssample ger en *sluten* population av den typ som man helst vill arbeta med. Sverige ingick ju under den aktuella tidsperioden både i en nordisk och en atlantisk arbetsmarknad.

Den femgradiga skalan

Vi har redan snuddat vid det stora problem, som uppstår när vi på ett konsistent sätt försöker koda och klassificera yrken och yrkesgrupper. Det är heller inte oproblemiskt att välja yrkespositionen som indikator, när man vill beskriva en persons läge i en social hierarki. Inom Uppsalagruppen har nu mycket arbete lagts ned på att försöka säkerställa yrkesbeteckningarnas relevans och att föra dem samman till större cluster, som på ett acceptabelt sätt kan sägas hänga ihop. När vi efter moget övervägande har stannat för den femgradiga skala, som här används, beror detta på att precisionen i yrkesangivelserna i många fall är så dålig att en ytterligare finfördelning knappast skulle vara meningsfull. (I viss utsträckning har emellertid en 8-gradig skala använts, vars syfte har varit att dels skilja ut jordbruksarbetare och motsvarande från industriarbetarna, dels strukturera white collar-grupperna något mer detaljerat.) När det gäller yrkesbeteckningarnas precision, har det varit möjligt att utnyttja andra källserier för en kontroll. Sålunda har lönelistmaterial från företag kommit till användning liksom mantalsuppgifter och beskattningsmaterial. Därigenom har man också kunnat belysa den viktiga frågan om det förekommit en fördröjning i registreringen av förändringar av yrkespositionen. Kontrollerna har visat att kyrkoboksmaterialet har haft en acceptabel kvalitet, men det finns fortfarande anledning att vara försiktig med mera generella påståenden om dess förträfflighet i det här avseendet. Vi har bl.a. alltid att räkna med betydande regionala skillnader. I fråga om sambandet mellan yrkesbeteckningarna och andra variabler, som kan bidra till att ringa in en persons sociala läge, har Bo Kronborg och Thomas Nilsson gjort en intressant korrelering av inkomstuppgifter och yrkespositioner. Denna undersökning gav till resultat en närmast perfekt överensstämmelse mellan en persons läge på inkomstskalan och hans sociala position enligt den klassning, som vi valt. Denna iakttagelse har givetvis styrkt vår uppfattning om klassifikationens användbarhet, men det finns

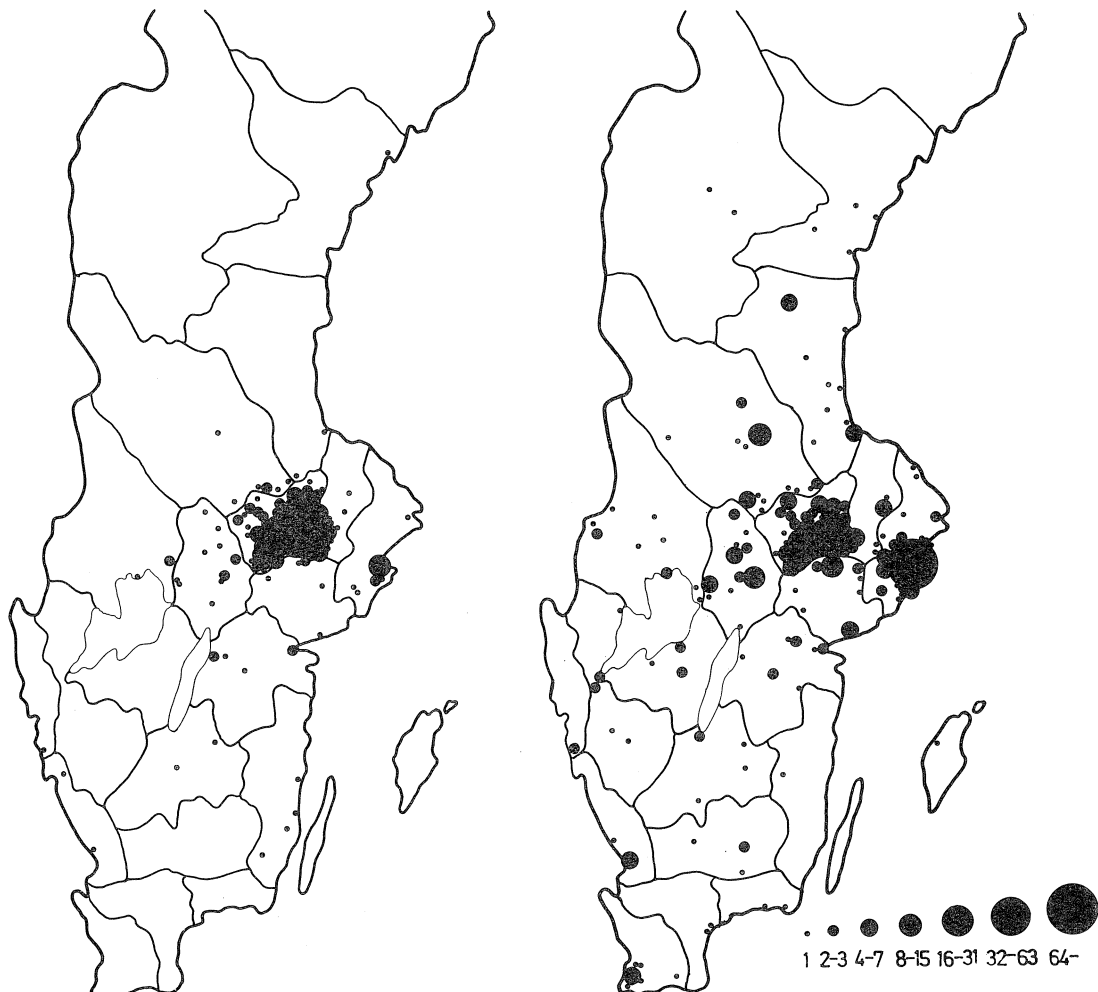
Födelsefält för Västeråskohorten.Flyttningsfält för Västeråskohorten.

Fig. 4. Stadsflyttnings centrifugaleffekt.

Kommentar:

Genom att jämföra födelsefält och flyttningsfält för de olika delkohorterna har vi studerat den starka centrifugaleffekten, som inflyttningen till städerna gett upphov till. Stadsinflyttningen har tydligen gjort undersökningspersonerna mer benägna att flytta på långa distanser. Läggs särskilt märke till Stockholms tilltagande betydelse för kohorten.

naturligtvis komplikationer dolda också i taxeringsmaterialet. Någon schablone-ring vid inkomsttaxeringen, vilket skulle innebära att de två källgrupperna varit beroende av varandra, har vi emellertid inte kunnat upptäcka.¹

Stationära och flyttare

Den stora befolkningsrörligheten, som kännetecknade särskilt två av de studerade regionerna har ingående granskats i parallella studier. I våra kohortstudier till och med accentueras den. (Jämför också Figur 5 och den utförliga kommentaren till denna illustration.) Undersökningspersonerna befann sig ju i den mest mobila åldern. Vi finner att endast 76 personer av 344, dvs. 22,1 %, har förblivit i Västerås hela undersökningsperioden ut. Den obetydliga minoritet av personer, som både var född i staden och stannade kvar där fram till 38 års ålder, motsvarade knappt var tionde individ i undersökningspopulationen. Den gemensamma kohorten utgör 718 individer (för dess uppbyggnad se Fig. 6). Av dessa har 245 varit stationära i de tre städerna, vilket motsvarar 34,1 %. Denna siffra överskattar emellertid den stationära andelen eftersom bl.a. hela bortfallet bestod av migranter.

Vi skall börja vår analys av kohortstudierna med att göra tankeexperimentet att vi, liksom en historiskt inriktad, internationell forskning, saknar möjlighet att

¹ Den ganska omfattande jämförelsen mellan taxeringar och social nivå gav följande resultat: *Medelinkomst enligt taxeringslängder i Halmstad åren 1884, 1900 och 1910 för samtliga personer med inkomstuppgift, fördelade enligt en konstruerad åttagradig social skala.*

Social-grupp	1884		1900		1910	
	Antal personer	Medelinkomst	Antal personer	Medelinkomst	Antal personer	Medelinkomst
I a)	7	5.188	45	8.433	33	6.572
b)	55	4.170	139	4.402	87	3.705
II a)	127	2.693	283	2.296	260	2.045
b)	161	1.213	560	1.866	347	1.460
III	2	2.050	2	1.211	2	1.175
IV	297	817	767	1.183	902	866
V a)	72	567	463	951	333	673
b)	7	621	31	928	27	526

Källa: Kronborg-Nilsson, pågående undersökning.

Beträffande komplikationerna med att använda yrkestitlar för att bestämma social nivå se t.ex. *Katz, M., Occupational Classification in History, Journal of Interdisciplinary History, Vol. 3, 1972.*

Laurie, B., Herschberg, T., Alter, G., Immigrants and Industry: The Philadelphia Experience, 1850—1880. Second revision presented to the Sixth International Congress on Economic History, Copenhagen, August 19—23 1974.

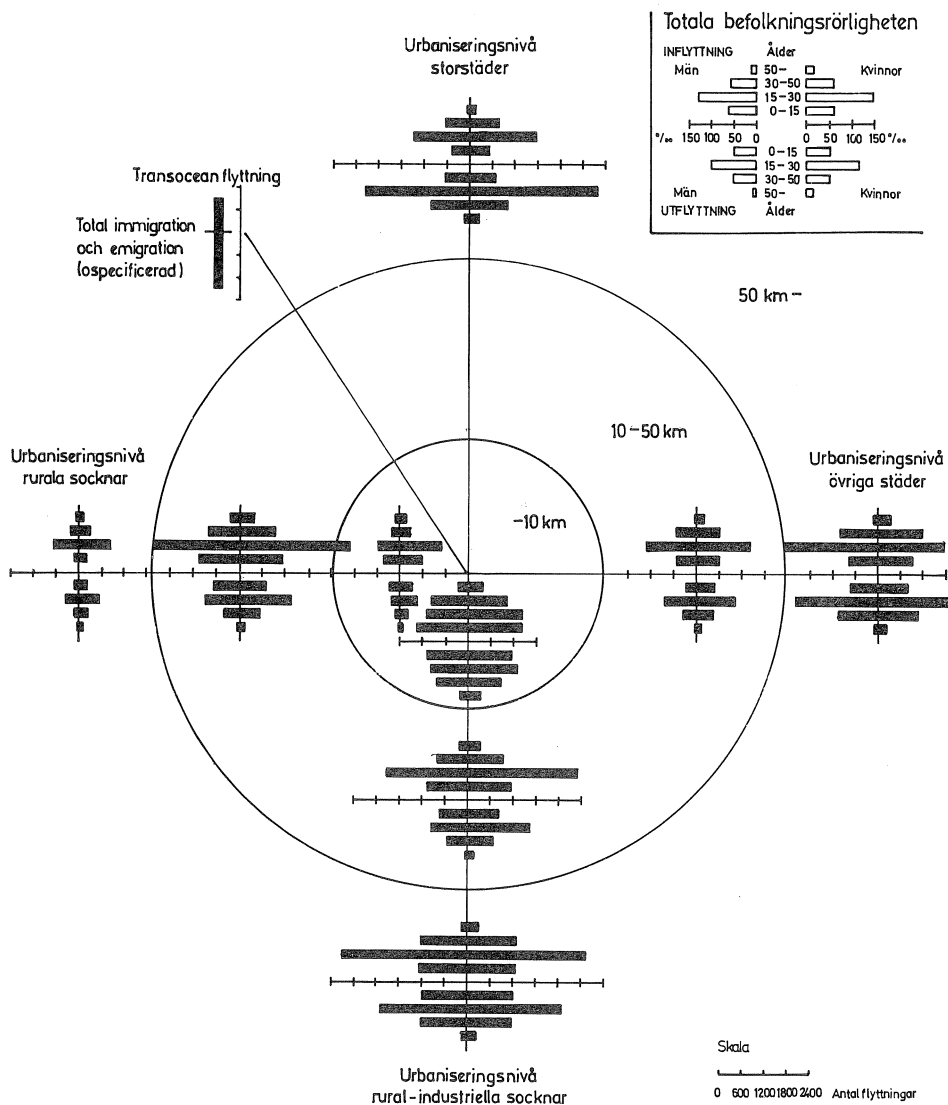

Fig. 5. Västerås totala befolkningsrörlighet 1895—1930 (N=120 440).

Fig. 5. Kommentar:

Figuren är en komprimerad framställning av staden Västerås hela registrerade omflyttning under de 35 åren. Det enda undantaget utgöres av den interna omflyttningen inom staden, som emellertid hade en ganska begränsad areal.

Avståndszonerna har i verkligheten varit mer oregelbundna eftersom huvuddelen av en sockens areal har fått avgöra till vilken zon den förts, och någon individuell mätning av varje flyttares distans inte kunnat äga rum,

följa bortflyttade personers vidare öden. I fråga om generationsmobiliteten tvingas vi då alltså att arbeta med endast 245 personer, vilket ungefär motsvarar var tredje person i de ursprungliga kohorterna. Inom denna grupp kan man alltså dessutom skilja på mycket stationära personer, som vuxit upp och stannat kvar i våra undersökta städer ända fram till 35—38 års ålder. Vi får nu i tabell 4 tämligen små siffror i de olika cellerna och flera blir tomma. Men *en* tolkning kan vi ändå våga oss på. Det förefaller som om det funnits icke obetydliga möjligheter för personer som utgått från arbetarhem att nå den lägsta white collar-nivån. I enstaka fall har arbetarsöner kunnat nå upp i det översta skiktet och genomföra en "långdistansflyttning". Särskilt för grovarbetarskiktet har emellertid

Det är viktigt att uppmärksamma att de dimensioner som används vid redovisningen inte är väderstreck, utan symboliserar urbaniserings- och industrialiseringsgrad. (Enligt det schema som används av Myrdalsgruppen). Börjar vi i "väster" och går motsols så får vi alltså en tilltagande urbanisering. Den enda inkonsekvensen är att den transoceaniska utvandringen givetvis inte helt gått till urbana områden i främst Nordamerika. Men vår kännedom om stadsutvandringens huvudkaraktär gör det ändå motiverat att placera detta diagram i direkt anknäring till det som representerar flyttningar till storstadsområden.

Av den totala flyttningsbilden framgår klart att kohortpersonerna under drygt halva den studerade perioden (20—38 år) tillhörde ett mycket rörligt åldersband. Lägg märke till att hela omflyttningen sammanfattas i 10 gånger mindre skala i rutan upptill till höger. Flyttningarnas ålderskänslighet var emellertid starkt beroende av distans- och urbaniseringsnivå. Andelen flyttare i äldre åldersgrupper var sålunda betydligt större på korta avstånd och särskilt i utbytet med industrialiserade jordbrukssocknar. Inflyttningen symboliseras som synes av befolkningspyramiden ovanför de graderade, särskiljande linjerna och utflyttningen följaktligen av den nedre delen av varje befolkningsdiagram. Även nettoresultatet av de olika flyttningarna visar sig vara starkt beroende av flyttad distans och urbaniseringsnivå. Åldersstruktur och könsfördelning varierar som synes mycket starkt. Den inte särskilt dramatiska totala omflyttningen döljer uppenbarligen ett mycket komplicerat helhetsmönster som kännetecknats av mycket markerade flyttningsförluster i förhållande till storstadsregionerna särskilt i åldersbandet 15—30 år och mest utpräglat beträffande kvinnorna, ett mönster som även i starkt förminskad skala gällde det externa befolkningsutbytet. Dessa flyttningsförluster komparerades mer än väl av omfattande flyttningsvinster särskilt i förhållande till rena jordbrukssocknar och till industrialiserade jordbrukssocknar på mellandistans. Den kvinnliga övervikten var påtaglig i denna nettotillförsel. Även på långdistans och i förhållande till industrialiserade jordbrukssocknar och städer med undantag av storstäderna uppvisade Västerås nettovinster som var särskilt markerade för de manliga flyttarna. Därigenom justerades till ganska stor del den skeva könsfördelning som förorsakats av flyttningsutbytet med näraliggande jordbrukssocknar. Samma effekt hade också den nämnda kvinnliga övervikten i nettoförlusterna till storstadsområden och till Nordamerika.

Det är intressant att notera hur omfattande långdistansflyttningen blir för en expanderande centralort med stark tillväxande industri som Västerås i det aktuella tidsskedet. I annat sammanhang har vi talat om urbaniseringens centrifugaleffekt. (jmf. Fig. 4). Vårt innehållsrika tabellmaterial visar tvärt emot vad man möjligen skulle kunna föreställa sig att stadens flyttningsfält dragits samman något under andra hälften av undersökningsperioden i förhållande till den mycket expansiva tiden fram till första världskriget. (jmf. här också flyttningskurvorna i Fig. 2).

En utförligare utvärdering av den så kallade Västmanlandsstudien återfinns i *Akerman, S.*, 1975. Chapter 3. Jämför också *Thomas, D. S.*, 1936, 5. 345—357.

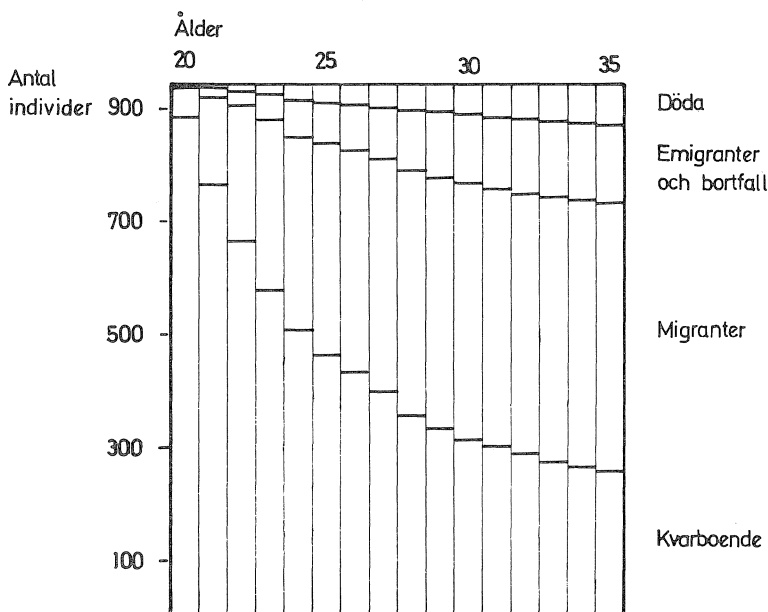

Fig. 6. Trestads-studien. Den samlade kohortens demografiska utveckling.

chanserna här varit mikroskopiskt små. Endast 2 personer av sammanlagt 157 har tagit detta långa språng. Ser man emellertid till den totala uppåtgående rörelsen för personer som utgått från grovarbetarhem, blir bilden en annan. Inte mindre än 41,4 % av dessa personer har kunnat nå upp bland de yrkeskunniga arbetarna eller till white collar-nivån. Deras utgångsläge tycks inte överraskande ha varit mindre gynnsam än för personer, som utgått från kvalificerade arbetarhem. Men skillnaden har inte varit särskilt stor. Tolknigen måste här bli endast

Tabell 4. Mellangenerationsrörligheten för de tre kohorterna (1870-tal jämfört med 1910-tal) Stationära individer.

	I	II	III	IV	V	Totalt
I	3	2				5
II	2	14		5	4	25
III		4		3	6	13
IV	4	10		20	11	45
V	2	22		41	92	157
Totalt	11	52	—	69	113	245

Källa: Församlingsböcker, In- och utflyttningsböcker, Böcker över obefintliga, Dödböcker, Västerås, Örebro och Halmstad, Uppgifter ur Rotemansarkivet, SSA.

tentativ med tanke på de små siffror vi har att arbeta med. Man blir slutligen nyfiken på om den kraftiga nedåtgående rörelsen från det lägsta white collar-skiktet är ett slumpfenomen eller om tendensen skall stå sig, när vi nu går vidare och bygger ut kohorten.

Det fiktiva "bortfallet" har utgjort inte mindre än 473 personer. Som nämnts bestod det enbart av flyttare. Eftersom olika sociala skikt tycks ha haft skiftande geografisk rörlighet, får vi ett systematiskt bortfall. Det visar sig nämligen att grupp I till 85,3 % har bestått av flyttare, grupp II till 76,2 %, grupp IV till 70,8 % och grupp V till 57,9 %. *För de tre aktuella städerna har det alltså gällt, att vid sekelskiftet högre sociala skikt varit rörligare än lägre.* Även här baserar vi våra iakttagelser på relativt små siffror, och många av de resultat, som vi presenterat tidigare, tyder på att vi måste vara försiktiga och undvika att projicera de här resultaten på hela samhället.¹

Ett bortfall och dess konsekvenser

Tabell 5 belyser den väsentliga frågan om geografisk rörlighet varit associerad med social rörlighet. Svaret blir att detta alldeles avgjort har varit fallet. Rörelsen från arbetarkategorierna upp till white collar-skiktet har motsvarat 31,4 % i flyttarnas fall mot 18,8 % för de stationära. Av de flyttande personer, som kommit från grovarbetarskiktet har inte mindre 63,0 % kunnat förbättra sin sociala position, mätt med det mått som vi använder här. Detta resultat kan ytterligare utmejslas om vi rensar ut den inte särskilt stora gruppen av kortdistansflyttare från samtliga flyttare och ställer den sålunda uppkomna gruppen mot de stationära individer, som också varit födda i de tre städerna. Personer födda i arbetarhem är i det senare fallet endast till 15,2 % rörliga upp till white collar-nivån, (N=99). De personer som genomfört något längre flyttningar kunde till 35,2 % nå denna nivå (N=219).

I de här mer extrema fallen finner vi alltså att de geografiskt rörliga personerna tydligen haft mer än dubbelt så stora möjligheter att markant förbättra sin yrkesposition i förhållande till dem som varit mycket stationära. Det kan tilläggas att de tre undersökta städernas storstadsflyttare inte skiljt ut sig från de övriga personer som gjort något längre flyttningar i fråga om den här typen av mobilitetschanser. Men antalet iakttagelser är här mycket litet (N=24 arbetarflyttare av sammanlagt 85).

Några andra förhållanden, som tabell 5 avslöjar, är att *den nedåtgående rörelsen* inom white collar-skiktet varit ganska betydande. Detta har också varit fallet för de kvalificerade arbetarna, även om de flesta inom detta skikt, som föränd-

¹ Denna försiktighet blir så mycket mer naturlig som det iakttagna mönstret inte framträder lika tydligt i Örebro som i de två andra städerna.

rade sin position, gjorde det i uppåtgående riktning. Närheten mellan grupperna I och II markeras av den jämförelsevis starka förflyttningen av undersökningspersoner dem emellan. Stabiliteten inom grupp I accentueras av att den enda typ av förändring, som var möjlig på den nivån, nämligen nedåtgående rörelse, nästan helt tog formen av flyttningar till den lägre medelklassnivån. Det är frapperande hur väl detta mönster sammanfaller med Gösta Carlssons forskningsresultat, som de redovisats i tabell 1. Där återfanns också den starka spridningen av bondsönernas sociala position med en viss dragning mot blue collar-nivån. Det torde vara möjligt att hävda att de jämförelsevis få iakttagelserna i vår tabell kan ges en förstärkt innebörd som en följd av utfallet av denna jämförelse med Carlssons betydligt fylligare dokumentation.

Tabell 5. Mellangenerationsrörligheten för de tre kohorterna (1870-tal jämfört med 1910-tal) Samtliga migranter.

	I	II	III	IV	V	Totalt
I	17	11	1			29
II	15	36		16	13	80
III	4	11	3	12	9	39
IV	8	39	2	36	24	109
V	8	47	3	78	80	216
Totalt	51	144	9	142	126	473

Källa: Se tabell 4.

I tabell 6 har både de stationära individerna och det fiktiva bortfallet, dvs. migranterna, sammanförts. Det är alltså denna tabell, som ger oss hela den samlade bilden av mobilitetschanserna för de studerade personerna i de tre kohorterna. Flyttarnas andel av den totala undersökningspopulationen (N=718) blir den dominerande och det resultat, som vi nyss kommenterade, slår också starkt igenom i den här nya tabellen.

Helt följdriktigt dämpas emellertid den uppåtgående rörelsen från blue collar till white collar och vi får en ny procentsiffra på 26,6. Motsvarande siffra för kvalificerade arbetare blir så hög som 39,6 %. Arbetarsöner som nådde upp till grupp I var dock bara 3 % av samtliga. Ändå utgjorde de en ganska betydande del av gruppens hela antal i songenerationen. Ännu mer påtagligt var detta inom det lägre medelklasskiktet, som till största delen rekryterades med personer, som kom från andra miljöer än white collar-miljön. Som vi strax skall se finns det antagligen anledning att beteckna de tre studerade städerna som präglade av en förhållandevis stark social mobilitet. Denna mobilitet var som vi tidigare såg också nedåtgående. Inte mindre än 36,2 % av de personer, som emanerade från det lägre medelklasskiktet har t.ex. registrerats med arbetaryrken långt fram i sin karriär. Man kan här tala om en verklig cirkulation.

Tabell 6. Mellangenerationsrörligheten för de tre kohorterna (1870-tal jämfört med 1910-tal) Samtliga undersökningsspersoner.

	I	II	III	IV	V	Totalt
I	20	13	1			34
II	17	50		21	17	105
III	4	15	3	15	15	52
IV	12	49	2	56	35	154
V	10	69	3	119	172	373
Totalt	63	196	9	211	239	718

Källa: Se tabell 4.

Andra komplikationer

Den här genomgången har visat hur allvarliga konsekvenserna blir för vår bedömning av den sociala mobilitetens omfattning om vi bara koncentrerar intresset på de kvarboende individerna. Forskarna står här inte endast inför en bortfallsproblematik utan frågan blir också om den information, som vi kan få tag i, är relevant och fullständig. Vad blir t.ex. följderna av att vi ganska ofta inte kan konstanthålla åldersvariabeln? Vi snuddade vid detta vid referatet av Tom Rishøjs undersökning. För att konkretisera: Hur påverkar det våra resultat om vi i en mellangenerationsstudie bara har uppgifter om songenerationen i samband med mönstringen till militärtjänst, dvs. när denna generation varit ca tjuugo år gammal?¹

Det ligger nära till hands att misstänka att en hel del av generationsmobiliteten försvinner i redovisningen, om på detta sätt songenerationens uppgifter har hämtats jämförelsevis tidigt under yrkeskarriären. Det finns också anledning att vänta sig en viss (temporär) nedåtgående rörlighet som en följd av det normala förhållandet att man ofta startar sin yrkeskarriär i en lägre position än slutpositionen. Den tendensen bör förstärkas för alla de yrken, som kräver en tämligen lång inskolning och träning, eventuellt i kombination med en formaliserad utbildning. I det senare avseendet kan man trots allt förvänta betydande förändringar under 1900-talets gång. Men våra undersökningar täcker alltså perioden omkring sekelskiftet, och kanske kan man hävda att åtskilliga av de yrken, t.ex. av hantverkarkaraktär, som vi har att göra med i det skedet mycket väl kunde läras in fram till tjuugoårsåldern, särskilt som vi kan räkna med att undersökningsspersonerna på grund av den korta skolplikten kom ut i arbetslivet mycket tidigt.

Tabell 7 belyser förändringarna i social position för songenerationen vid tjuugo års ålder i förhållande till fadersgenerationen. Vi har benämnt denna första fas

¹ Jämför diskussionen om val av tidpunkt för föräldrarnas yrkesuppgift i Norman, H., 1974, s. 174 f.

Tabell 7. Partiell generationsmobilitet för de tre kohorterna (1870-tal jämfört med 1890-tal) Samtliga undersökningspersoner.

	I	II	III	IV	V	Totalt
I	16	17			1	34
II	6	47		16	36	105
III	1	7	3	7	34	52
IV	4	29	2	51	68	154
V	4	40	1	82	246	373
Totalt	31	140	6	156	385	718

Källa: Se tabell 4.

Tabell 8. Karriärmobilitet för de tre kohorterna (1890-tal jämfört med 1910-tal) Samtliga undersökningspersoner.

	I	II	III	IV	V	Totalt
I	30	1				31
II	22	110	2	1	5	140
III		2	4			6
IV	5	26		115	10	156
V	6	57	3	95	224	385
Totalt	65	196	9	211	239	718

Källa: Se tabell 4.

av rörligheten *den partiella generationsmobiliteten*. Den andra fasen, som vanligen brukar kallas *karriärmobiliteten*, redovisas i tabell 8. (Beteckningen inomgenerationsrörlighet, på engelska "intrageneration mobility" förekommer som bekant också, men den termen skulle sannolikt kunna orsaka förväxlingar i detta sammanhang och kommer därför inte att användas). Vi kan nu kombinera de tre tabellerna 6—8 och därmed besvara den ställda frågan om betydelsen av att konstanthålla åldersvariabeln och dessutom göra en hel del andra intressanta iakttagelser och kombinationer. Materialets utomordentligt rika möjligheter kan i en sådan här översiktlig framställning bara antydast. Så har t.ex. ett stort antal specialtabeller sammanställts, som mera i detalj redovisar förändringarna i den sociala mobiliteten ställda mot den geografiska rörligheten på olika nivåer, civilstånd, barnantal, åldersband, yrkesgruppernas olika karaktär etc. I ett senare skede av forskningsarbetet skall vi här pröva *en multivariat analys*.² Den här framställningen kommer som nämnts endast att ta fasta på vissa grundläggande fakta och förhållanden, som äger särskild aktualitet ställda mot tidigare forskning på området.

² Vad som föresvävar oss som intressant är att pröva den s.k. Automatic Interaction Detector-analysen.

Social mobilitet redovisad i flödesschemata

När man jämför den partiella generationsmobiliteten med hela generationsmobiliteten kan man konstanthålla det sociala utgångsläget för songenerationen. Vi skall börja med att se på de 52 bondsönerna som vi har i vår undersökningspopulation. När dessa nått tjugooårsåldern får vi följande spridning på de olika sociala nivåerna:

I	II	III	IV	V
1	7	3	7	34

Efter att den 15—18 års period har passerat, som karriärmobiliteten täcker i dessa undersökningar, har samma personer nått följande "slutpositioner":

I	II	III	IV	V
4	15	3	15	15

Det här småskaliga exemplet kan direkt belysa våra funderingar över åldersvariabelns effekter. I vår tänkta studie, baserad på bristfällig information, skulle vi alltså få en alldeles överdriven nedåtgående rörelse. Det är också tydligt, att vi skulle fånga endast hälften av rörelsen till white collar-skiktet. Det är uppenbart att vi inte på ett tillfredsställande sätt kan jämföra kohorter som blivit sammansatta på ett metodiskt riktigt sätt med sådana som har brister av det slag som vi här utgått ifrån. Resultatet blir ju en besvärande skevhet. Man kan givetvis inte helt utesluta att det bl.a. är effekter av det här slaget, som kunnat resultera i den paradoxala stabilitet över tiden, som man alltså kunnat konstatera i flera undersökningar beträffande den sociala rörlighetens nivå.

Det kan vara instruktivt att fullfölja analysen av vad som hände med våra bondsöner. Man kan alltså se, att dessa i de flesta fall, när de kom till stadsmiljön, fick starta på en låg nivå på arbetsmarknaden, som grovarbetare. Vad vi också kan konstatera är, att dessa bondsöner tydligen visar en något starkare tendens att stiga socialt i fortsättningen i jämförelse med den stora skaran personer, som började på grovarbetarnivå (N=385).¹ Detta framgår av tabell 8. Den tabellen upplyser oss också om att nedåtgående mobilitet i karriärledet är mycket ovanlig och nästan helt kan negligeras. Som synes har vi t.ex. bara registrerat sex fall av nedåtgående rörelse från lägre medelklass till arbetarnivåerna, vilket är speciellt anmärkningsvärt. Detta gör att vi kan misstänka, att de åtta bondsöner, som befunnit sig på white collar-nivån vid 20 års ålder också stannat där. De 11 nya personer, som tillkommit på white collar-nivån såsom en följd av karriärmobiliteten, har tydligen rekryterats från arbetar-nivån. Det framgår också, att åtminstone några av dessa måste ha kommit från grovarbetarskiktet. Man kan

¹ Här skulle en närmare (och i och för sig möjlig) precisering av föräldrarnas sociala position inom hemmansägarskiktet ge värdefull information för tolkningen.

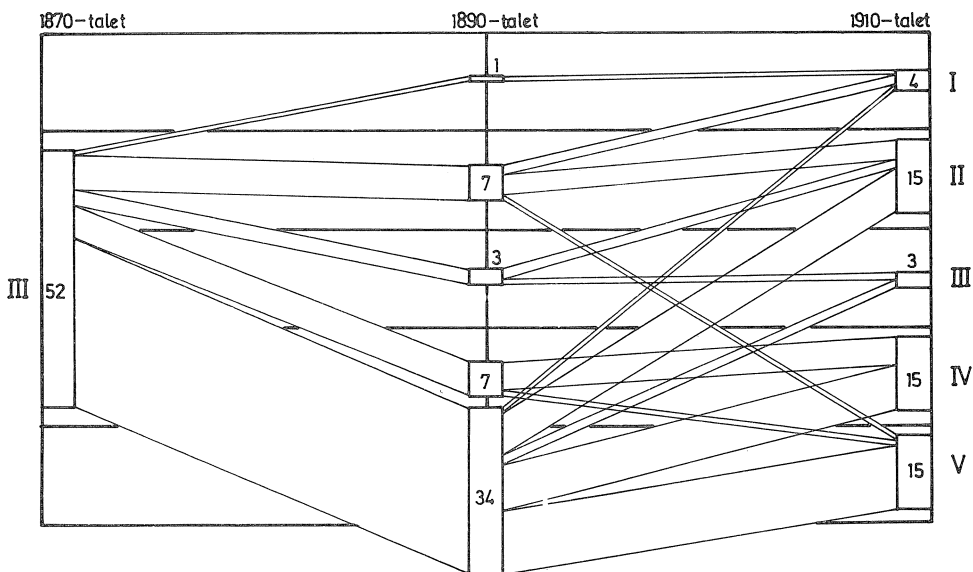

Fig. 7. Flödesschema för personer med bondebakgrund. Social mobilitet mellan ålderspositioner.

Kommentar:

Tekniken med flödesdiagram innebär att varje undersökningssperson förflyttas mellan de fem sociala nivåerna (som markeras i marginalen till höger) över tiden. Faderns (i vissa fall moderns) position vid dotterns/sonens födelse anges till vänster. Undersökningsspersonens läge vid 20 år (i det aktuella fallet på 1890-talet) markeras i mittenpositionen och till höger markeras "slutpositionen".

också förmoda att något utbyte ägt rum mellan nivåerna kvalificerade och okvalificerade arbetare. Och därmed skulle vi ha registrerat en högst betydande rörlighet överhuvudtaget för den här kategorin. För att fullfölja den här analysen krävs det att vi går ned på individnivån.

I Figur 7 har denna analys skett. Det visar sig faktiskt nu, när vi följer individ för individ, att 10 personer gått från arbetarskiktet till white collar-skiktet och att också 1 fall av rörelse i motsatt riktning registrerats. Det blir en överraskning att alla utom ett uppåtgående fall har "mellanlandat" i grovarbetarskiktet. Det förhållandet är onekligen intressant och bör skärpa vår vaksamhet i framtida, mer omfattande studier, där likartade mönster eventuellt kan uppträda. Hur som helst så understryker också detta delresultat hur viktigt det är att få med hela karriärmobiliteten i våra mätningar. Det vore misslyckat att avsluta den här lilla studien av bondsönerna utan att apostrofera det kanske viktigaste resultatet, nämligen att gruppen över huvud taget varit så fåtalig. Den har inte ens utgjort en tiondel av de många personer som i ett tidigt eller sent skede flyttat in i de tre städerna, en andel som inte på långt när motsvarar den som bonde- och arrenda-

torsskiktet utgjorde av hela befolkningen. Iakttagelsen överensstämmer med en större tentativ förklaringsmodell över hur utglesningen av landsbygdsbefolkningen har gått till, som vi arbetat med i annat sammanhang men som vi inte har möjlighet att gå in på här.

Det går tydligen att någorlunda tillfredsställande beskriva de relativt komplicerade rörelserna med hjälp av sådana här flödesschemata. Förutsättningen är givetvis att vi arbetar med ganska små grupper, och att man dessutom redovisar en grupp i taget. Skulle man t.ex. lägga in förflyttningen mellan de tre positionerna för över 700 personer, fördelade på fem sociala skikt, skulle resultatet bli minst sagt snårigt. För att skapa överblick kan man då markera de viktigaste flödena för en viss utgångskategori på ungefär samma sätt som Gösta Carlsson har gjort (se Fig. 1). Något försök att på detta sätt ge en samlad bild av utvecklingen skall inte göras här. I stället kommer två strategiskt intressanta grupper, nämligen den lägre medelklassen och grovarbetargruppen att följas.

Redan inledningsvis kunde vi ana en stark nedåtgående rörelse från den lägre medelklassen. Figuren visar nu att denna rörelse egentligen varit ännu mera dramatisk. I själva verket startade hälften av dessa personer från medelklasshem på arbetarnivå och drygt en tredjedel som grovarbetare. Eftersom det inte förekom någon nedåtgående rörelse i karriärmobilitetsledet men däremot en hel del uppåtgående rörelse, blev slutfacit ganska hyggligt ändå. Nästan två tredjedelar av de 105 personerna lyckades hålla sig kvar på white collar-nivån och 17 avancerade till dess övre skikt. Av dem som förblev arbetare var lika många skilled som unskilled. Utvecklingen för de 36 grovarbetarna med medelklassbakgrund belyser hur viktigt det är att känna till föräldragenerationens sociala situation, när man analyserar karriärmobiliteten. Vi skall strax återkomma till detta.

"Perhaps the most striking finding about inter-generational mobility patterns in Boston had to do with a particular stratum of the working class, the mass of unskilled and semi-skilled labores who held the jobs that demanded the least in terms of training, education or capital and offered least in income, security, or prestige. Analysis of the career patterns of sons of these low manual workers revealed that most of these families were not trapped permanently in a "culture of poverty". Poverty there was aplenty, but inter-generational *transmission* of low manual status was less common than upward mobility. In the five Boston samples an average of four in ten of the youths from families on the lowest rung of the occupational ladder found their way into middle class jobs of some kind, and a significant proportion of the remainder — roughly one in six — entered a skilled trade. In none of the samples did as many as half of these youths fare no better than their fathers in the occupational competition." Så sammanfattar Stephan Thernstrom en del av sina resultat från den stora Bostonundersökningen.² Vi har

² Thernstrom, S., 1973, det opublicerade manuskriptet Chapter V.

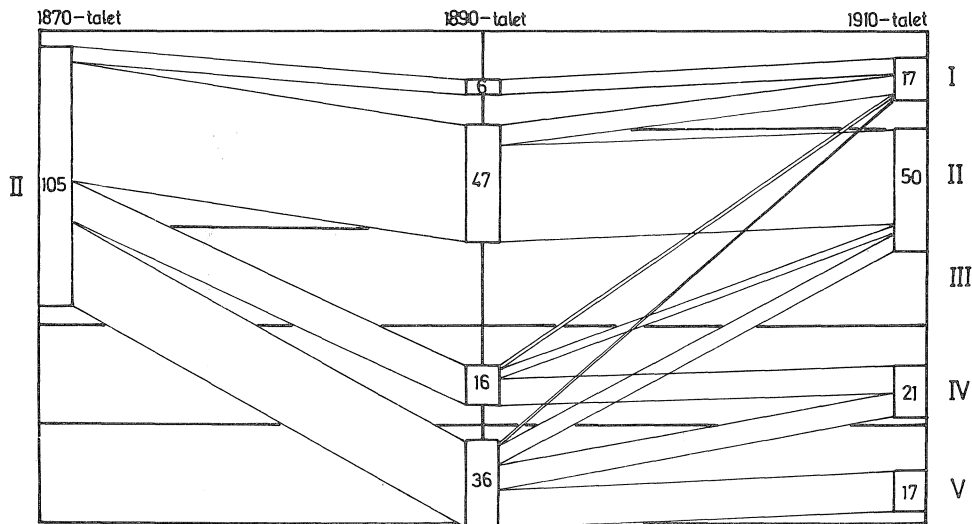

Fig. 8. Flödesschema för personer med lägre medelklassbakgrund. Social mobilitet mellan ålderspositioner.

redan flera gånger noterat att en jämförelse mellan denna och de svenska resultaten måste bli haltande. Ändå är det slående hur väl den citerade passagen skulle sammanfatta innehållet i figurerna 8 och 9. Vad man kan tillfoga är att förvånansvärt många av de grovarbetare, som nådde white collar-status, gjorde det redan i tonåren och vidare att de svenska exemplen tyder på att strömmen till skilled worker-nivån varit stridare, samtidigt som färre personer nått medelklassnivån.

På samma gång är det tydligt, att de personer som en gång kommit upp på white collar-nivån också lyckades klara sig kvar där med endast få undantag. På den punkten tycks de svenska resultaten skilja sig från de amerikanska. Vi skall strax återkomma till möjligheterna att göra sådana här jämförelser.

Stadsinflyttningens innebörd

Det är lätt att tänka sig att de industriarbetare som kom från jordbruksmiljön, skulle ha varit handikappade på den urbana arbetsmarknaden i förhållande till dem som vuxit upp i städer och tätorter. I forskningsdebatten har man gärna utgått ifrån ett sådant antagande, och ofta hävdade att de nya inflyttarna till städerna från landsbygden konstituerat industriarbetarproletariatet. I tidigare debatter bland de nordiska forskarna har vi varnat för en sådan förenkling mot bakgrund av den information, som vi under senare tid fått fram om migrationens

selektivitet. I det sammanhanget har vi också refererat till en specialstudie över inflyttarnas näringstillhörighet jämförd med en kontrollgrupp bestående av personer som vuxit upp i storstadsmiljön. Denna studie baserades på mönstringshandlingar från ett inskrivningsområde i Stockholm under en serie av år i början av 1900-talet. Resultatet blev följande:

Tabell 9. Inmönstrade i Maria församling, Stockholm år 1905, 1910, 1915, 1920, 1925 grupperade efter näringsgrenar.

Näringsgren	Inmönstrade födda i			
	Stockholm		Landsorten	
	Antal	%	Antal	%
Jordbruk	3	0,6	5	1,4
Industri och hantverk	113	23,3	133	37,9
Handel och samfärdsel	168	34,6	73	20,8
Service	32	6,6	32	9,1
Allm. tjänst och fria yrken	21	4,3	10	2,8
Studerande	62	12,7	29	8,3
Arbetare av obestämt slag	31	6,4	39	11,1
Ej specificerade yrken	56	11,5	30	8,5
	486	100,0	351	100,0

Källa: Inmönstringshandlingar, Maria rullföringsområde år 1905, 1910, 1915, 1920, 1925, Krigsarkivet, Stockholm.

Det här utfallet tyder knappast på att personer med landsortsbakgrund på ett ensidigt sätt rekryterats just industriarbetarkategorin. Visserligen får vi en ansvällning av just den kategorin i förhållande till kontrollgruppen, men skillnaden är inte så markant med tanke på att undersökningspersonerna alla var i tjugoårsåldern, och att vi alltså med denna tabell i stort sett missar hela karriärmobiliteten. Trots den låga graden av precision, som tabellen har, får vi alltså en aning om att inflyttningen ingalunda helt dominerats av jordbruksarbetare, som omformats till grovarbetare inom stadsindustrin.

Med en helt annan detaljskärpa kan vi nu ta upp denna diskussion på nytt med hjälp av figurerna 8 och 9. Vad vi alltså är ute efter är om personer som vuxit upp i en industriell miljö haft lättare att avancera socialt inom denna miljö än personer med en rent rural bakgrund. Det första visuella intrycket av figurerna blir att en mycket stor likhet förelegat och att det nämnda handikappet knappast kan ha varit så stort. Det som är mest slående är att i båda fallen en femtedel av de studerade individerna lyckats ta sig upp på white collar-nivå. Granskar man emellertid den totala andelen av personer, som steg socialt till den kvalificerade arbetarnivån och medelklassnivån, framgår det att hela 39,4 % av dem som kom från industriarbetarhem förändrat sin position redan vid tjugo år, medan mot-

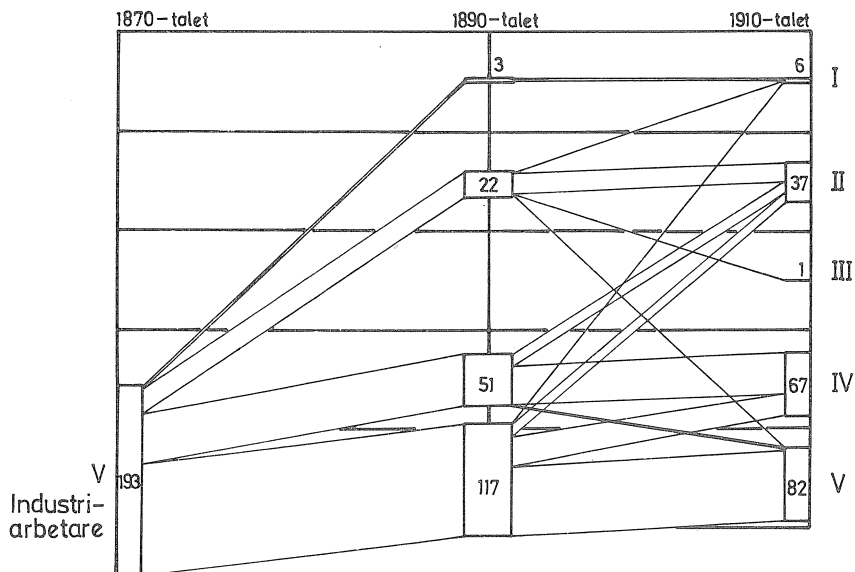

Fig. 9 a. Flödesschema för personer med industriarbetarebakgrund. Social mobilitet mellan ålderspositioner.

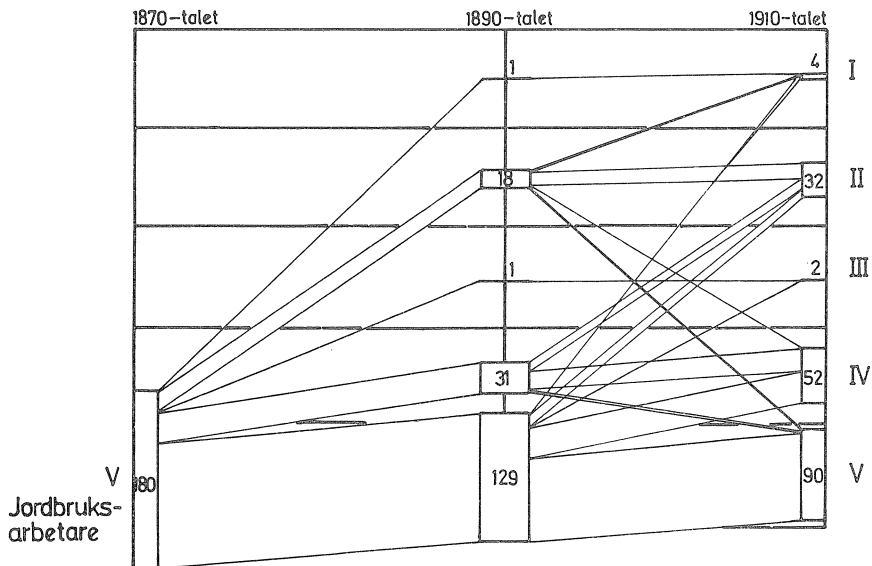

Fig. 9 b. Flödesschema för personer med jordbruksarbetarebakgrund. Social mobilitet mellan ålderspositioner.

svarande siffra för jordbruksarbetarnas söner var 28,3 %. Den här skillnaden krympte sedan samman, vilket innebär att karriärmobiliteten var något starkare bland personer med rural bakgrund (57,5 resp. 50,0 % förbättrade sin yrkesposition överhuvudtaget).

Det är ingen överdrift att säga att dessa resultat dramatiserar de iakttagelser, som Thernstrom och andra gjort på den amerikanska scenen. Det finns dock ingen anledning att framställa förhållandena i de snabbt växande städerna som särskilt idylliska. När vi slutgiltigt utvärderar de här resultaten måste vi också hålla i minnet att en utomordentligt stor del av inflyttarna från jordbrukssektorn tydligen aldrig lyckades anpassa sig i stadsmiljön, utan återvände till landsbygden.¹ Samtidigt visar våra resultat givetvis, att det blir alldeles omöjligt att upprätthålla en tolkning, som går ut på att grovarbetarnas och särskilt inflyttarnas arbetsmarknad skulle ha varit alldeles låst.

Karriärmobilitetens enskildheter

Karriärmobiliteten är givetvis ett intressant studieobjekt i sig själv. Kanske kan man påstå att den alltför litet studerats i tidigare forskning. Även en exemplariskt genomförd mellangenerationsstudie missar ju här värdefull information, eftersom det inte bara är betydelsefullt att få reda på att en viss rörelse har ägt rum utan också *när* detta skett. För de inblandade individerna måste t.ex. arbetsmarknaden ha tett sig helt annorlunda om man kunde förbättra sin situation markant redan i tonåren i jämförelse med om förändringen skedde i trettioåren. Att den typen av information också är ytterst väsentligt för vår bedömning av hela arbetsmarknadssituationen säger sig självt. Om man vill gå ordentligt i detalj kan man i det här svenska källmaterialet med vissa reservationer lokalisera eventuella yrkesbyten åtminstone till femårsperioder. Detta kommer också att bli aktuellt, när de här studierna specialredovisas, men här skall vi nöja oss med att försöka urskilja tre moment:

- a) förändringen fram till 20 år
- b) förändringen fram till 30 år
- c) förändringen efter 30 år

Det är en ganska vanlig missuppfattning att man helt enkelt kan jämföra karriärmobilitet och mellangenerationsmobilitet och därmed uppskatta vilken roll karriärmobiliteten spelat för hela förändringen mellan en äldre och en yngre generation. Vår framställning ovan har visat att detta inte är så oproblematiskt.

¹ Särskilt relevanta är här *G. Ahlbergs* åldersspecifika utflyttningsdiagram i Stockholms befolkningsutveckling efter 1850. (Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 22: 1, Uppsala 1958.)

Det är tydligen nödvändigt att hålla varje undersökningsperson under kontroll. Då framgår det att en hel del personer redan i inledningsskedet av sitt yrkesverkssamma liv hunnit förbättra sin sociala position, samtidigt som andra tillfälligt, tydligen i samband med inskolning i ett visst yrke, hamnat lägre i vår hierarki. Ofta mäter man karriärmobiliteten med hjälp av två folkräkningar, som normalt brukar ligga med tio års mellanrum. Det är tydligt att man då förlorar åtskillig värdefull information om man vill kartlägga mobilitetschansernas kronologi.

Det första steget i vår specialstudie gäller alltså vad som ovan kallats den partiella generationsmobiliteten fram till 20 år. Alldeles nyss kunde vi konstatera att den största delen av den uppåtgående rörelsen för grovarbetarkategorin inträffat före tjuugo års ålder. Detta gällde alltså uppgången både till kvalificerad arbetare och till white collar. Uppgången till den senare var emellertid — inte oväntat — något långsammare. I det fallet hade hälften av dem som företog denna sociala långdistansflyttning genomfört den redan i tonåren. Det var samma proportion som gällde för kvalificerade arbetare, vilket framgår om man jämför tabellerna 6 och 7. Däremot gick det långsammare att nå grupp I också för dem som startade på lägre medelklassnivån. En tredjedel av dessa hade gjort förflyttningen redan i tjuugoårsåldern. Av vad vi har sagt tidigare om den nedåtgående rörelsen i karriärmobilitetsledet framgår att denna var mycket obetydlig. Därav kan vi se, kanske inte helt oväntat, att den inträtt redan vid starten på arbetsmarknaden.

Uppgifter om yrkesbytenas lokalisering inom karriärmobiliteten finns för närvarande bearbetade endast för Västeråsundersökningen. Det visar sig att i 58 fall av sammanlagt 107 skedde förflyttningen från ett stratum till ett annat före trettio års ålder. Resultatet skulle tyda på att ungefär lika många förändringar skett i tjuugoåren som i trettioåren. Detta resultat skiljer sig något från motsvarande amerikanska undersökningar, som velat lokalisera de flesta förändringarna till tjuugoåren. Ingen av de här undersökningarna har någon högre grad av precision och det är säkrast att beteckna dem som endast preliminära resultat. Däremot måste upptäckten av att en så stor del av den uppåtgående rörelsen för flera viktiga grupper skett i ett mycket tidigt skede betecknas som synnerligen betydelsefullt.

Yrkesbyten

Då vi här har talat om yrkesbyten, har det hela tiden varit frågan om sådana byten, som medförde social förändring med den definition, som vi arbetar med. Men det är ingalunda ointressant att försöka registrera de yrkesbyten, som ägde rum inom samma stratum. Kanske skulle man vänta sig att den typen av rörlighet har varit mycket vanlig. Vi har studerat Örebro och Västerås för att försöka få en uppfattning om hur omfattande den typen av yrkesbyten har varit. Resultatet blev följande:

Antal observationer		Yrkesbyten inom samma stratum
I	29	8 (27 %)
II	75	36 (48 %)
III	34	— —
IV	113	8 (7 %)
V	274	56 (20 %)
Totalt	525	109 (21 %)

Det visar sig alltså att totalt ungefär en femtedel av undersökningspersonerna i de två städerna gjort yrkesbyten inom samma stratum. Om vi bortser från de fåtaliga observationerna på den övre medelklassnivån, kan man konstatera att den största rörligheten i det här avseendet lokaliserats till lägre medelklass- och grovarbetarskikten. Däremot har yrkeskunniga arbetare varit betydligt mer stabila. Utfallet kan knappast betecknas som överraskande. Det är t.ex. helt naturligt att personer som saknat speciell yrkesträning eller haft en sådan på mycket låg nivå lätt kunde röra sig mellan olika arbetsuppgifter. Förhållandet torde ha varit ungefär detsamma på lägre medelklassnivån, där t.ex. en viss kontorsutbildning kunde öppna vägen för ganska skiftande arbetsuppgifter. En person som däremot t.ex. genomgått en hantverksträning blev sannolikt på ett helt annat sätt bunden vid sitt yrke i framtiden. Det skall inte döljas att de här beräkningarna varit ganska svåra att göra. Man måste sålunda skilja ut förändringar som har med en viss yrkeskarriär att göra från sådana som verkligen representerat ett yrkesbyte. Dessutom har informationen i många fall, särskilt på grovarbetarnivån, varit tämligen bristfällig och svårtolkad. I inte mindre än 17 fall har det på denna nivå varit osäkert om ett verkligt yrkesbyte skett, trots att yrkesbeteckningen förändrats. Det är därför möjligt att rörligheten bland grovarbetarna något överdrivits. Precisionen är betydligt bättre på de andra nivåerna, men hela redovisningen blir med nödvändighet ganska grov.¹

Arbetsplatsbyten

De hittills redovisade forskningsresultaten skulle helst följas upp med en översikt av de enskilda undersökningspersonernas arbetsplatsbyten. Därigenom skulle vi få en överblick över den totala rörligheten och en fördjupad insikt om hur arbetsmarknaden fungerat och vilka de sociala implikationerna varit. Vårt material ger vissa hållpunkter också på den nivån, men av utrymmesskäl får en sådan utredning anstå. Man kan ändå få ett begrepp om arbetsplatsbytenas omfattning

¹ Ur den tämligen omfattande litteraturen om yrkesbyten kan nämnas *Rundblad, B.*, Arbetskraftens rörlighet. (Göteborg 1962).

genom att studera hur många flyttningar de rörliga personerna företagit under den aktuella perioden. Det visar sig att flyttarna genomsnittligt bytt bostadsort tre gånger, vilket motsvarar en rörelse vart sjätte år. Detta mått måste givetvis betraktas som en minimisiffra. När man kommer över på problemet med arbetsplatsbytena, som ju f.ö. är mycket uppmärksammat inom modern arbetspsykologi, belyser man arbetsmarknadssituationen från ett annat håll. Vad man då framför allt har möjlighet att komma åt är olika frustrationsfenomen, som vi tidigare snuddat vid på tal om den geografiska rörligheten. Det bör starkt understrykas att den forskning som vi här genomfört blir ofullständig om man inte uppmärksammar denna viktiga infallsvinkel. Det är därvid mycket angeläget att man också tar upp *arbetslöshetsaspekten*. Denna är givetvis synnerligen svår att dokumentera, något som gäller både modernare och äldre källmaterial. Vissa möjligheter torde dock finnas att med hjälp av lönelistmaterial rekonstruera hur stor arbetstryggheten var inom olika sociala strata och i skilda yrkesgrupper.¹

Civilstånd — en betydelsefull variabel

Vi har redan snuddat vid att tidigare forskning alltför lätt glidit över problemet med civilståndsskillnaderna hos personer i undersökta urval. Om vi har en tämligen stor del av befolkningen, som förblir ogift, och dessa personer på ett systematiskt sätt avviker från de giftas beteende i fråga om sociala ambitioner, framstår det som helt felaktigt och vilseledande att studera enbart gifta personer som man gjort med hjälp av äktenskapsbetyg. Detta gäller i varje fall om man är ute efter *hela* arbetsmarknadssituationen. Likaså blir det otillfredsställande att jämföra kohorter som bygger på äktenskapsbetyg med kohorter som inte har den nämnda skevheten.

När vi i Västeråsundersökningen gjorde en första liten test för att granska om de här misstankarna var berättigade, blev utslaget mycket klart och otvetydigt. *Gifta personer lyckades i mycket högre utsträckning än ogifta förbättra sin och familjens sociala status*. Den fortsatta prövningen av civilståndets roll i vårt forskningssammanhang har underbyggt detta resultat. Det har varit ganska stor skillnad mellan giftas och ogiftas framgångar på arbetsmarknaden.

Ett helt litet batteri av tabeller får underbygga den här ståndpunkten. Både mellangenerations- och karriärmobilitet redovisas. Eftersom skiljelinjen mellan stationära och flyttare har varit väsentlig för de flesta resonemang i denna studie, har denna också markerats. Som synes får vi i samtliga tabeller en markant högre rörlighet — och särskilt uppåtående sådan — för gifta personer i förhållande till

¹ Högrörliga personer är ett speciellt intressant forskningsobjekt. Preliminära iakttagelser i Trestads-studien tyder på att dessa varit särskilt framgångsrika på arbetsmarknaden. För en krisdrabbad region har *Rundblad, B.*, 1962 fullt konsekvent funnit rakt motsatt tendens.

Tabell 10 a. Social mobilitet för gifta och ogifta personer.
Mellangenerationsrörlighet: Stationära individer.

	Giftna							Ogifta					
	I	II	III	IV	V	Totalt		I	II	III	IV	V	Totalt
I	2					2	I	1	2				3
II	1	8		2		11	II	1	6		3	4	14
III		1		2	1	4	III		3		1	5	9
IV	2	9		14	6	31	IV	2	1		6	5	14
V	1	13		33	34	81	V	1	9		8	58	76
Totalt	6	31		51	41	129	Totalt	5	21		18	72	116

Källa: Se tabell 4.

Tabell 10 b. Mellangenerationsrörlighet: Samtliga migranter.

	Giftna							Ogifta					
	I	II	III	IV	V	Totalt		I	II	III	IV	V	Totalt
I	11	6				17	I	6	5	1			12
II	11	20		11	6	48	II	4	16		5	7	32
III	3	8	3	8	4	26	III	1	3		4	5	13
IV	6	33	2	24	13	78	IV	2	6		12	11	31
V	6	39	2	61	47	155	V	2	8	1	17	33	61
Totalt	37	106	7	104	70	324	Totalt	15	38	2	38	56	149

Källa: Se tabell 4.

ogifta. Det torde vara ganska ovanligt i samhällsvetenskaplig forskning att man når ett sådant resultat.

Det kan tilläggas att ytterligare en serie tabeller färdigställts som också tar hänsyn till de regionala förhållandena och dessutom registrerar flyttningsdistans. I samtliga dessa fall blir utfallet detsamma. Oföränderligheten hos de ogifta och rörligheten hos de gifta framträder vackrast i tabell 11 a. Där finner vi att i grovarbetarskiktet endast 3 personer av 73 bland de ogifta förmått röra sig uppåt, medan motsvarande siffror är 27 av 64 bland de gifta. Intrycket att en närmast total låsning föreligger för de ogifta samtidigt som de gifta varit betydligt mera rörliga bekräftas också på de yrkeskunniga arbetarnas nivå. Det torde knappast finnas anledning att mera i detalj i detta sammanhang kommentera det klara mönster, som konstaterats.

Tabell 11 a. Social mobilitet för gifta och ogifta personer.
Karriärmobilitet: Kvarboende individer.

	Giftna							Ogifta					
	I	II	III	IV	V	Totalt		I	II	III	IV	V	Totalt
I	2					2	I	5					5
II	2	17			1	20	II		18			1	19
III						—	III		1				1
IV	2	4		34	3	43	IV				17	1	18
V		10		17	37	64	V		2		1	70	73
Totalt	6	31		51	41	129	Totalt	5	21		18	72	116

Källa: Se tabell 4.

Tabell 11 b. Karriärmobilitet: Samtliga migranter.

	Giftna							Ogifta					
	I	II	III	IV	V	Totalt		I	II	III	IV	V	Totalt
I	12	1				13	I	11					11
II	16	49	1		1	67	II	4	26	1	1	2	34
III		1	4			5	III						—
IV	3	19		41	3	66	IV		3		23	3	29
V	6	36	2	63	66	173	V		9	1	14	51	75
Totalt	37	106	7	104	70	324	Totalt	15	38	2	38	56	149

Källa: Se tabell 4.

Kausalförhållanden

Möjligt kan det finnas anledning att uppehålla sig något vid kausalförhållandena. Man kan tänka sig två typer av förklaringar här. Den ena skulle innebära att de som gifter sig i för oss aktuella avseenden skiljer sig från dem som förblir ogifta. Den andra kunde utgå från den inte orimliga tankegången att särskilt gifta personer med barn tvingas anstränga sig mer i yrkeslivet än de som har en mindre försörjningsbörda. Givetvis måste man också vara öppen för att i verkligheten de båda förklarings typerna flätas i varandra.

Det är faktiskt möjligt att direkt testa om den förstnämnda hypotesen har någon större förklaringskraft. Eftersom den partiella generationsmobiliteten täcker perioden före den normala giftermålsåldern, kan man helt enkelt jämföra den sociala rörligheten i tonåren hos personer som senare skulle gifta sig och sådana som skulle komma att förbli ogifta. Det har skett i tabell 12.

Tabell 12. Partiell generationsmobilitet, alla undersökningspersoner (1870-tal jämfört med 1890-tal).

Ogifta jämförda med personer som gifter sig senare.

	Giftna							Ogifta					
	I	II	III	IV	V	Totalt		I	II	III	IV	V	Totalt
I	10	9				19	I	6	8			1	15
II	2	28		12	17	59	II	4	19		4	19	46
III		2	2	3	23	30	III	1	5	1	4	11	22
IV	2	22	2	33	50	109	IV	2	7		18	18	45
V	1	26	1	61	147	236	V	3	14		21	99	137
Totalt	15	87	5	109	237	453	Totalt	16	53	1	47	148	265

Källa: Se tabell 4.

Om vi koncentrerar intresset till den tämligen talrika grupp som kom från grovarbetsarbetarhem, får vi ett ganska klart utslag. Av dem som skulle förbli ogifta kunde 27,7 % röra sig uppåt socialt redan i tonåren, medan motsvarande siffra för dem som senare skulle gifta sig var 37,7 %. Detta innebär alltså en differens i fråga om mobilitetschanser på en dryg tredjedel. Eftersom vi arbetar med hela kohorter och inte med urval finns det inget behov av signifikanstest utan det förefaller motiverat att betrakta den konstaterade skillnaden som reell. På de kvalificerade arbetarnas nivå får vi emellertid inte samma klara utslag och dessutom en förhållandevis stark temporär nedgång för dem som senare skulle gifta sig. Det förhållandet måste givetvis kombineras med vad vi tidigare funnit, nämligen att gifta personer i så utomordentligt stor utsträckning kompenserade ett dåligt utgångsläge på arbetsmarknaden med en stark rörelse uppåt i karriärledet. Det är möjligt att i vårt källmaterial, som det nu föreligger bearbetat, klargöra kronologin hos de studerade förändringarna på ett sätt som skulle belysa orsakssammanhången bättre än vi här har kunnat göra. (Jämför Figur 10 nedan.) Detta gäller också sambandet mellan migration och social mobilitet, vilket alltså innebär, att vi i stort sett kan bestämma för varje individ och familj, om ett yrkesbyte har skett före en flyttning, i samband med en flyttning eller en tid efter det att en flyttning ägt rum.

Familjebyggande och social mobilitet¹

Det mest inspirerande med alla våra data som reflekterar kohortpersonernas upplevelser och erfarenheter är att familjebildningen går att rekonstruera så detaljerat (se Figur 10). Olika aspekter på detta kommer att presenteras i separata

¹ Observera att grupp III har uteslutits ur beräkningarna i detta avsnitt.

studier, men det är motiverat att också i detta sammanhang markera några huvudresultat och antyda i vilken riktning vår forskning här rör sig.²

Vi har alltså sett att civilståndet var mycket betydelsefullt för kohortpersonernas mobilitetschanser. Långt ifrån alla personer gifte sig under perioden 20—38 år och andelen gifta varierade något med socialgruppstillhörighet. Andelen gifta vid undersökningsperiodens utgång var för hela populationen 63 %. Den största andelen gifta registrerar vi för de yrkeskunniga arbetarna med 70 %, medan det lägre medelklasskiktet och grovarbetarna låg på 62 % och det övre medelklasskiktet endast nådde 48 %. De här beräkningarna som i fråga om social tillhörighet bygger på undersökningspersonernas läge vid 20 år blir dock något oegentliga, eftersom en inte obetydlig förändring inträffade i karriärmobilitetsledet. Det blir alltså möjligt att en person som startar som grovarbetare mycket väl i ett senare skede kan gifta sig/icke gifta sig som representant för medelklasskiktet. Detta kan ha bidragit till att utjämna skillnaderna i giftermålsbenägenhet mellan olika sociala skikt som de här redovisats. Dessutom måste det tilläggas att (N) endast var 31 personer för grupp I. Kanske kan vi ändå våga det påståendet att man på white collar-nivån tycks ha en lägre andel gifta än särskilt bland de yrkeskvalificerade arbetarna. Men detta kan antagligen förklaras med att giftermålsåldern genomsnittligt låg betydligt högre på denna nivå. Detta framgår tydligt av följande tablå:

Socialgrupp	Giftermålsålder			Summa
	— 24 år	25—29 år	30-w år	
I och II	11 (31)	51 (86)	39 (61)	101 (178)
IV och V	127 (105)	135 (101)	75 (52)	337 (258)
Summa	138 (136)	186 (187)	114 (113)	438 (436)

Kommentar:

Siffrorna inom parentes anger giftermålsålder för dem som vid 38 års ålder nått en given social nivå. Fördelningen av dessa understryker ytterligare beteendeskilnaderna mellan de sociala grupperna. Av de 61 personerna i grupperna I och II som har gift sig sent har t.ex. 22 kommit från arbetarkategorierna därav inte mindre än 16 från grovarbetarna.

Först måste vi här emellertid konstatera, att som väntat de flesta giftermålen ägde rum i tidsbandet 25—29 år. Vi vet ju också att genomsnittsåldern vid giftermålet för män vid denna tid var 29 år. Vidare, och det är mera intressant, är tydligen giftermål före 25 år och efter 30 år mycket vanliga. För att vi skall kunna precisera giftermålsålderns roll i den demografiska utvecklingen är det

² En uppslagsrik diskussion rörande kohortanalysens möjligheter på en tolkningsnivå förs i *Ryder, N. B., The cohort as a concept in the study of social change, American Sociological Review, 30 (1965), s. 843—861.*

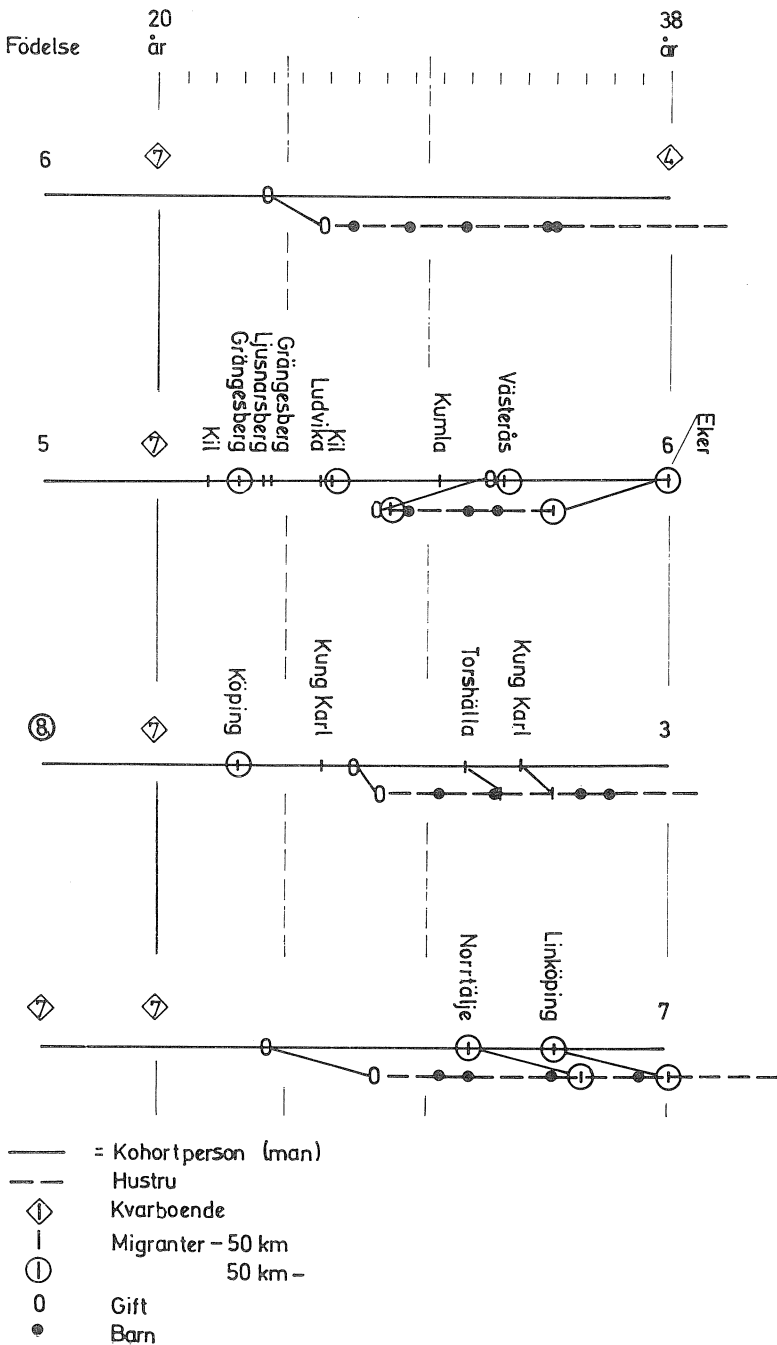

Fig. 10. Familjebyggande. Fyra fall.

tydiligen utomordentligt viktigt att man arbetar med exakta spridningsmått för denna variabel. I en kohortanalys av denna typ är detta utan vidare möjligt att göra, men förändringarna över tiden kan naturligtvis endast fångas med hjälp av *upprepade kohortanalyser*.

Det är tydligt att personer som tillhörde grupperna I och II i 20-årsåldern hade en tendens att gifta sig betydligt senare än grovarbetare och yrkesarbetare. Mellan de senare kategorierna kan vi här inte upptäcka någon skillnad. Som nämns ovan i kommentaren till tablån förstärks den här tendensen därigenom att också de personer, som rört sig mellan arbetarskiktet och medelklasskiktet, haft en starkare benägenhet att gifta sig sent än de som stannat kvar på sin ursprungliga nivå.

Vi får inte lämna ur sikte den geografiska rörligheten. Att denna är betydelsefull för familjebildningen vet vi från tidigare studier. Några enkla flödesschemata kan illustrera detta. Se motstående sida.

Social rörlighet Kvarboende och flyttare	Giftermålsålder		
	— 24 år	25—29 år	30-w år
Uppåtgående	51 36,4 %	77 40,7 %	50 43,9 %
Stillastående	82 58,6 %	109 57,7 %	64 56,1 %
Nedåtgående	7 5,0 %	3 1,6 %	—
	140	189	114

Redan en grov sammanställning av giftermålsålder och social mobilitet pekar på att det förelegat ett visst samband mellan sena giften och uppåtgående rörlighet. Men utfallet är inte särskilt klart vilket hänger samman med att de som gifte sig sent som nämnts också startade högre upp i den sociala hierarkin och alltså hade begränsade möjligheter till socialt uppåtgående. Om vi konstanthåller det sociala utgångsläget får vi mer utmejslade resultat. Vi kan välja grovarbetarna som studieobjekt.

Av Figur 13 framgår att inte mindre än 63,5 % av dem som gifte sig sent och som startat på grovarbetarnivån kunde lämna denna nivå och avancera till yrkeskvalificerade arbetare eller till medelklasskiktet. Motsvarande siffror för dem som gifte sig i åldern 25—29 år var 55,2 % och för dem som gifte sig före 25 år 54,4 %. Koncentrerar vi oss till dem som nådde medelklassnivån blir skillnaden ännu mer markerad. Det visar sig att 31 % av dem som gifte sig sent kunde nå denna nivå vilket skall jämföras med ungefär 20 % för dem som gifte sig tidigt eller mer ”normalt”.

Diskussionerna kring vilka drivkrafter som legat bakom barnbegränsning har ofta förts med den premissen att en valsituation förelegat där antalet barn vägts mot t.ex. ekonomisk standard. När vi nu går vidare och granskar kohortspersonernas familjer och deras barnantal blir det därför naturligt att ställa frågan om

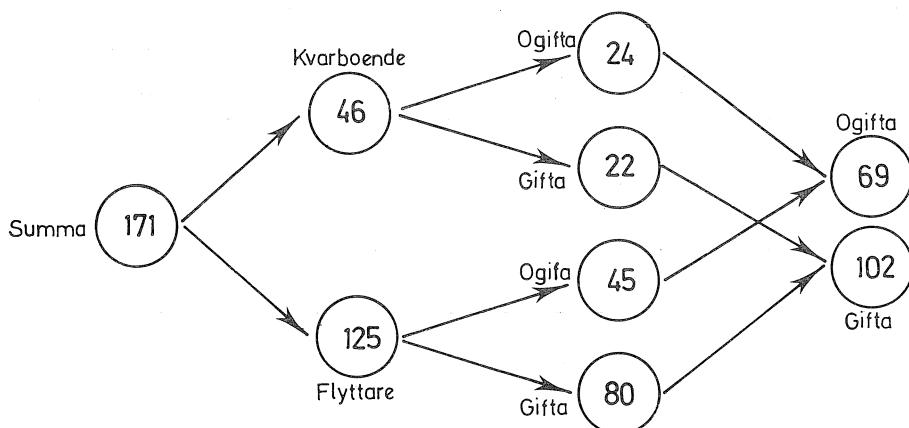

Fig. 11. Medelklassens flyttningar och giftermål. (Social position vid 20 år).

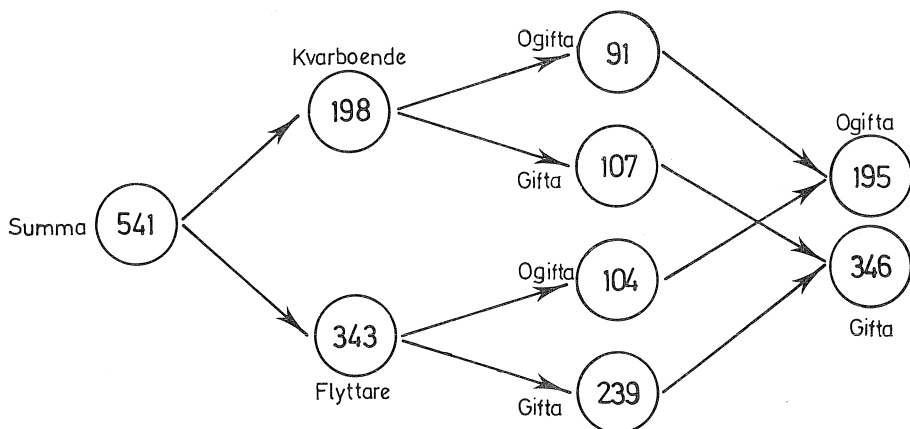

Fig. 12. Grovarbetarnas flyttningar och giftermål. (Social position vid 20 år).

fåbarnsfamiljer och socialt uppåtgående varit korrelerade. Vi är då medvetna om att denna troskyldiga fråga på olika sätt naturligtvis måste kvalificeras.³

Det framgår av följande tablå att också barnantalet var beroende av familjens sociala nivå. Familjer med högst 2 barn dominerade inom grupperna I och II medan proportionen fåbarnsfamiljer-flerbarnsfamiljer var betydligt jämnare inom grupperna IV och V. Den här iakttagelsen gäller oavsett om vi räknar läget vid

³ Schultz, T. W., An economic perspective on population growth, i Rapid Population Growth: Consequences and Policy Implications, Vol. II, publicerad för The National Academy of Sciences, 1972. Jämför också Journal of Political Economy, March/April 1972.

	Fåbarnsfamiljer 0—2 barn		Flerbarnsfamiljer 3-w barn		Totalt	
	20 år	38 år	20 år	38 år	20 år	38 år
Samtl. I	12	(32)	3	(11)	15	(43)
II	54	(85)	31	(50)	85	(135)
IV	60	(80)	48	(72)	108	(152)
V	121	(50)	108	(56)	229	(106)
Totalt	247	(247)	190	(189)	437	(436)
	(56,5 %)		(43,5 %)		(100 %)	

kohortspersonernas start på arbetsmarknaden eller vid denna undersöknings slutposition.

Allmänt kan sägas, att i den urbana miljö det är frågan om och för de ålderskohorter vi behandlar hade en genomförd barnbegränsning tagit ett långt steg framåt. Vår uppställda fråga om sambandet mellan familjestorlek och social mobilitet kan däremot inte besvaras lika kategoriskt. Visserligen överväger fåbarnsfamiljerna för de kohortpersoner som t.ex. avancerade från grovarbetarskiktet till medelklasskiktet, liksom från yrkeskunniga arbetare till medelklass, men om vi håller kontroll på giftermålsåldern suddas detta resultat delvis ut och det avmattas dessutom högst betydligt av de små siffror som vi tvingas arbeta med vid finfördelningar av detta slag. Vad vi här har kunnat illustrera blir alltså hur struktureringen kan åstadkommas i ett fylligt material av denna typ och kanske också en första antydning om aktuella sammanhang (se Fig. 13).

Någonting bör också sägas om detta delavsnitts sammanhang med övriga redovisade resultat. Vi kan också här ta grovarbetarna som exempel. Av dem som inom denna grupp gifte sig sent eller tämligen sent (25 år —) lyckades 35 personer nå upp på medelklassnivå. Vi har då alltså först skiljt ut gifta från ogifta. Bland de nämnda 35 sociala långdistansrörliga personerna var vidare inte mindre än 33 flyttare och av dessa var dessutom 26 långdistansflyttare. Slutligen bestod denna grupp av 26 fåbarnsfamiljer och bara 9 större familjer. Trots att det alltså är motiverat att hantera det här siffermaterialet med försiktighet kan vi redan på detta preliminära stadium tydligen isolera delpopulationer inom vår samlade kohort, som representerar vissa kombinationer av bakgrundsdata, vilka varit förenade med uppåtgående respektive nedåtgående social mobilitet.

Det bör kanske slutligen understrykas att förändringarnas kronologi bäst studeras med hjälp av en genomtänkt livscykelanalys. Denna kan hängas upp på giftermålstillfället och vi kan före detta urskilja en varierande lång period då individen varit ogift och vidare tre perioder därefter: en barnlös, en då barnen tillkommer och slutligen en då barnen ungefär befinner sig i skolåldern. Detta schema döljer givetvis stora individuella skillnader. Till detta kan fogas en fjärde

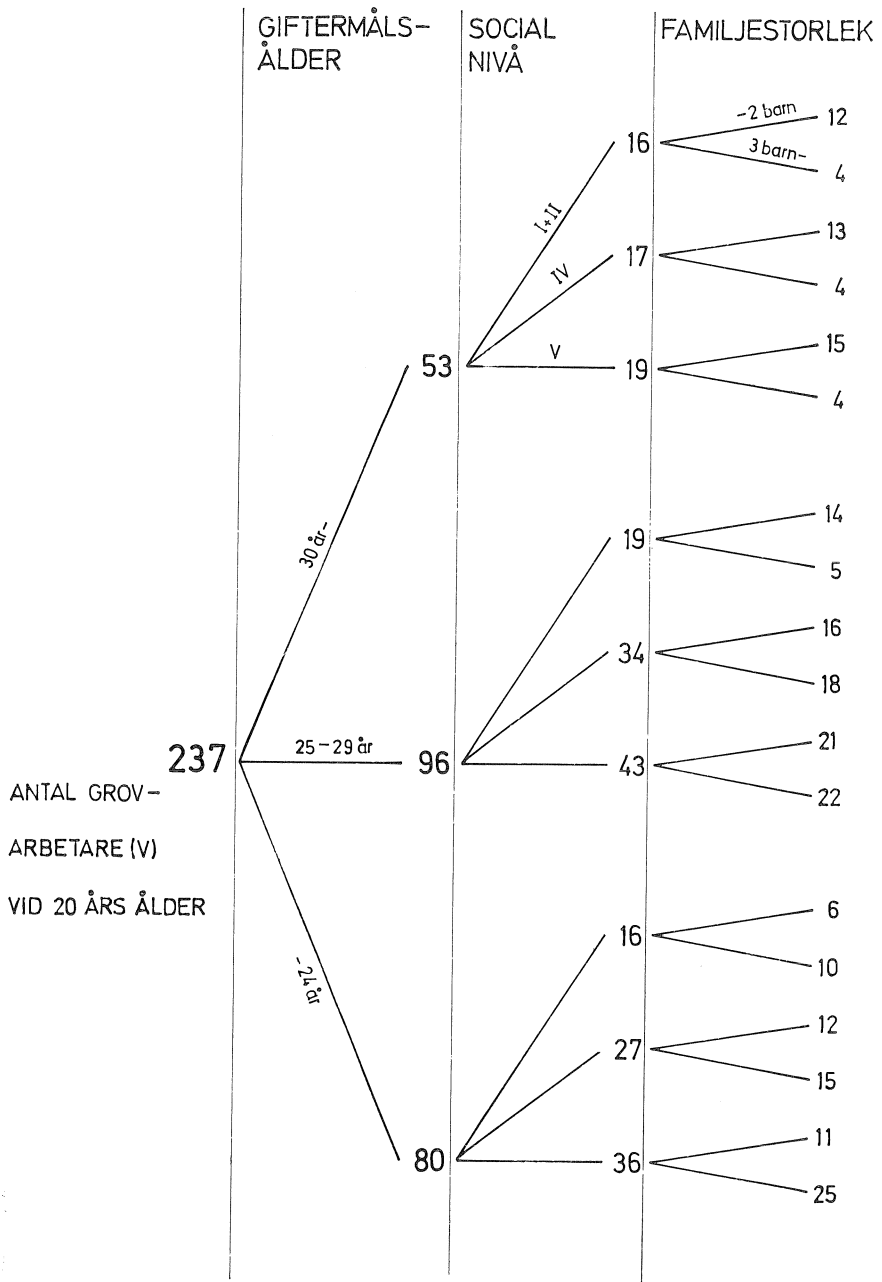

Fig. 13. Grovarbetargruppens giftermålsålder, sociala mobilitet och barnantal. (Social position vid 20 år),

period då barnen lämnat hemmet. Detta resonemang gör det alltså nödvändigt för oss att avlägsna oss från ett lineärt tidsbegrepp — helt baserat på individernas biologiska ålder.

Kvinnornas sociala mobilitet

Det skulle vara av synnerligen stort intresse att genomföra en studie över kvinnornas rörlighet av ungefär samma omfattning som den som gällt männen. Av lättförståeliga skäl stöter detta på en hel del tekniska svårigheter. Vi har ju i olika sammanhang konstaterat att kvinnorna flyttade i ännu högre grad än männen och dessutom är de svårare att identifiera på grund av namnbytena. Halmstadsundersökningen har emellertid kombinerats med en undersökning också av en kvinnlig kohort. Samtliga individer som var bosatta i staden år 1898 och med födelseåret 1878 och 1879 har bearbetats. Deras antal var ursprungligen 578, vilket dock krympt samman till 421, sedan avlidna och emigranter samt det lilla oundvikliga bortfallet dragits från. Av dessa 421 var 233 kvinnor och 188 män. En grov redovisning av deras rörelser socialt ger vid handen att 94 av kvinnorna förflyttat sig uppåt i den sociala hierarkin som vi definierat den, medan 132 stannat kvar på den nivå som deras hemmiljö representerade och 6 deklinerade. Männens motsvarande förändring av positionerna var 27, 156 resp. 5. Detta skulle snarast tyda på att kvinnornas möjligheter till socialt avancemang var betydligt större än männens. De löpte tydligen inte heller någon större risk att röra sig nedåt.¹

Nu var det dock ytterst få kvinnor som hade egna yrken och *kvinnornas förändringar socialt har nästan helt samband med giftermål*. Detta framgår klart av den lilla tabell 13, som visar att det var de gifta kvinnorna som nästan helt stod för den uppåtgående rörligheten i karriärledet.

Tabell 13. Förändringar i form av karriärmobilitet för de kvinnliga undersökningspersonerna. Halmstadskohorten 1898.

(1890-tal jämfört med 1910-tal).

	Gifta	Ogifta
Uppåtgående	87	7
Stillastående	63	69
Nedåtgående	3	3
Totalt	153	79

Källa: Se tabell 4.

¹ Kronborg, B., Nilsson, T., opublicerat manuskript 1974. För. påpekar att denna skillnad dock är skenbar p.g.a. att kvinnornas startposition på arbetsmarknaden var lägre än männens.

Som synes får vi även i denna tabell en oföränderlighet bland de ogifta som skarpt kontrasterar mot de giftas påtagligt starka uppåtgående rörelse. Resultatet ligger alltså helt naturligt i linje med vad vi fann beträffande männens mobilitetschanser tidigare.

Sammanfattande synpunkter

Den här genomgången av sambandet mellan geografisk och social rörlighet har i hög grad kommit att inriktas på tekniska och metodiska problem. Detta har varit naturligt med tanke på att det ovanligt fullständiga svenska källmaterialet har tillåtit oss att göra beräkningar och kombinationer, som framstår som omöjliga för de flesta internationella forskare. Metodgenomgången har avslöjat en hel del ibland mycket allvarliga brister hos tidigare forskning, som alltså tvingats arbeta med mer eller mindre indirekta beräkningsmetoder.

Men den här redigeringen av studien skall inte undanskymma att flera mer substansiella resultat också nåtts. Sålunda måste våra mobilitetsmatriser tolkas på det sättet att flyttare i det stora hela klarat sig bättre på arbetsmarknaden (i den typ av expanderande städer som undersökts), än de som förblivit stationära och vidare att långdistansflyttarna skilt ut sig på ett positivt sätt från dem som flyttat kortare sträckor. Man kan också finna i det svenska materialet, i nära anknytning till nyare amerikansk socialhistorisk forskning, att möjligheterna till socialt avancemang även inom det lägsta arbetarskiktet ingalunda var obetydliga. Samtidigt skedde en social nedgång för åtskilliga inte minst inom det lägre medelklasskiktet. Det är möjligt att den nedgången varit något starkare i de svenska undersökningarna jämfört med de motsvarande amerikanska. Den iakttagelsen bör inte leda oss till att göra förhastade slutsatser beträffande den amerikanska och svenska arbetsmarknaden. I karriärmobilitetsledet visade det sig tvärtom vara lättare för en socialt uppåtgående person att behålla sin nyvunna position i Sverige jämfört med USA, men i inget av länderna tycks den nedåtgående rörelsen ha varit särskilt omfattande.

En nyhet i det svenska materialet är att det visat sig möjligt att skilja ut personer med jordbruksarbetarbakgrund från dem som haft en industriell bakgrund. Det förefaller inte som om jordbruksbakgrunden på något avgörande sätt försämrat en persons mobilitetschanser, i varje fall inte på längre sikt. Överhuvudtaget har det varit möjligt att driva en polemik mot den ganska ofta förekommande synen på stadsinvandringen som en huvudsaklig rekrytering av industriarbetargruppen i mottagarmiljön. Förhållandena har uppenbarligen varit mycket mer komplicerade än så och inflyttningsströmmen har tydligen tillfört städerna yrkeskunskaper och intellektuell kapacitet, som sannolikt varit nödvändig för deras utveckling. De här iakttagelserna kommer knappast som någon över-

raskning med tanke på vad vi kunde finna beträffande selektionen i flyttningarna i andra undersökningar.

Flera av resultaten i den här studien är intressanta sedda isolerade. Det är t.ex. ett understatement att påstå detta om civilståndets påtagliga betydelse i det sociala mobilitetssammanhanget. Detsamma gäller givetvis våra preliminära resultat i fråga om den egentliga familjbildningen och den sociala mobiliteten, som tycks peka på ett samband mellan sena giften — fåbarnsfamiljer — och uppåtgående rörlighet. Men kanske blir en sådan här framställning, som tar fasta på elementära förhållanden lite väl mekanisk. Vi har också antytt att en multivariat analys i hög grad vore på sin plats. En uppmärksam läsare kan förmodligen ana konturerna av de resultat som vi skulle kunna nå på den vägen. Det är knappast någon tvekan om att en verkligt inträngande analys av alla de iakttagelser och delresultat, som nu föreligger inom forskningsområdet, måste göras med den utgångspunkten att individerna söker nå olika sociala delmål under ett bestämt skede av livscykeln, och att framgångarna i dessa olika strävanden är tämligen starkt korrelerade med varandra. Detta kan t.ex. visa sig vara fallet när det gäller benägenheten att bilda familj, och planera tidpunkten för detta, att förbättra sin sociala status och sin yrkesstatus, att tillskansa sig ekonomiska fördelar etc. Helt naturligt kan vi här foga in flyttningarna som en viktig länk i realiserandet av delmålen. Tillsammans kan de här olika indikatorerna skapa en bild av skilda individers beteende för att vidmakthålla en fördelaktig position eller för att förbättra ett mindre fördelaktigt utgångsläge. Som ofta påpekats tidigare tycks särskilt migrationsvariabeln kunna vara avslöjande vid sådana analyser.

Det har varit fascinerande att se de många beröringspunkterna mellan geografisk och social rörlighet. Tidigare forskning har påtalat parallelliteten mellan de två fenomenen. Genom att dels studera dem ingående var för sig, dels kombinera dem på ett nytt sätt har det varit möjligt i den här framställningen att fördjupa analysen. På en viktig punkt har vi emellertid ännu inte kommit särskilt långt. Det gäller förståelsen av den synbarligen solida stabiliteten och oföränderligheten i fråga om både den sociala rörlighetens och den geografiska rörlighetens allmänna nivå över tiden. Visserligen kan man i varje fall beträffande den sociala mobiliteten inte helt utesluta att vi har att göra med en mätteknisk artefakt, men det torde vara lite för enkelt att avfärda de många paradoxala undersökningsresultaten med en hänvisning till forskningarnas tekniska brister.¹

Ett intressant tolkningsuppslag har presenterats av Gösta Carlsson, som framhållit att den sociala mobilitetens nivå bestäms inte av ett samhälles allmänna utvecklingsnivå utan av dess *förändringstakt*. Den tanken förefaller att vara logiskt riktig, men förklaringskraften blir givetvis helt avhängig av att man kan bevisa,

¹ Kaelble, H., 1974, tycker sig kunna urskilja en uppåtgående trend i Tyskland under perioden 1900—1970.

att förändringstakten i stort sett varit densamma under mycket långa tidsperioder. Möjligen går det att påstå något sådant i fråga om den svenska ekonomiska utvecklingen, som just har karaktäriserats av en ganska stabil och tämligen obruten tillväxt, men detta gäller ju t.ex. i mindre grad USA.²

En sådan här tolkning bortser ju också helt från *den beteendemässiga sidan av problemet*. Den tar alltså enbart fasta på förändringar som blir en följd av ett samhälls strukturomvandling. I själva verket har vi ju i våra forskningar kunnat konstatera att en betydelsefull del av den sociala rörligheten uppenbarligen orsakats av de undersökta personernas vilja att förbättra sin sociala position. Följden av detta har blivit en ganska stark social cirkulation. Det är tydligt att vi på detta mycket besvärliga forskningsområde inte kan komma längre för närvarande, utan vi får invänta nya empiriska studier. Kanske kan man ana sig till vilken typ av tolkningar som kan bli aktuella i framtiden, när både den sociala och den geografiska rörligheten så starkt tycks understryka vissa permanenta drag i utvecklingen. Återigen har vi i så fall kommit tillbaka till att individernas inställning och reaktioner i ett större sammanhang har starkt traditionella och konservativa drag.

Det är väl ingen tvekan om att intensivstudier med den uppläggnings, som här har presenterats (planerade inom ramen för den aggregerade statistikens information) kan ge oss nya möjligheter att förstå sociala och ekonomiska förändringar i samhället. De kan säkert också komplicera en del ganska förenklade föreställningar, som fortfarande fungerar som handbokskunskap. I det sammanhanget kan det kanske vara motiverat att också knyta an till den livaktiga diskussion som ägnas åt tillväxten av det politiska deltagandet i allt bredare folkgrupper från slutet av 1800-talet i flera västeuropeiska länder. I den diskussionen har begreppet "social mobilisering" blivit centralt (Jfr Karl Deutsch) och man brukar just utpeka geografisk och social mobilitet som viktiga variabler när det gäller att isolera denna sociala mobilisering.³ Det är inte omöjligt att även denna forskning kan fördjupas med hjälp av individ- och gruppdata och kohortanalys särskilt om vi i en nära framtid får tillgång till databas-lagrad information från skilda årtionden och områden. Slutligen och viktigast kan vi studera de faktorer som fungerar sammanhållande respektive splittrande i ett samhälle under den s.k. "nation-building-perioden". Vi får alltså möjligheter att inte bara undersöka ett elitskikt utan också hur t.ex. det lägre medelklasskiktet rekryterats eller vilka chanser personer från arbetarhem eller på arbetarnivå haft att avancera socialt i olika skeden.

² Carlsson, G., 1958, s. 169.

³ Se t.ex. Rokkan, S., Sentrum og periferi, økonomi og kultur: modeller og data i kliometrisk sosiologi. Reviderad version av föredrag, hållet vid Nordisk Fagkonferanse for Historisk Metodelære, Røros, 18 juni 1974.

Migration, Social Mobility, and Social Change

The present essay containing aspects on the connection between geographic and social mobility link up with the animated international research debate conducted during recent years. The authors are particularly observing the significance of migration for the possibilities of social progress in a society where certain characteristics are at hand. It is obvious that geographic mobility has been of great importance for the realization of various social goals in the life cycle of the individual. The connection between long-distance migration and social progress on an expanding labour market is distinctive.

In compatible American investigations a rather important social mobility has been registered between roughly defined strata in the society. This mobility has been directed both upwards and downwards. With a corresponding structure in three Swedish investigations the so-called "Three City Study" almost the same results are showing up. Comparisons, however, are aggravated by the very great losses with which the American investigators had to cope. The methodological aspects are therefore treated in detail here and the amount of losses and possible distortions caused by them, are analysed.

It is obvious that investigations performed with an extensive loss of migrants or composed by help of e.g. information given in marriage licences, by no means in a satisfying way mirror the total opportunity structure of society. Other technical aspects on the so called cohort analysis are presented and the authors also deal with the very intriguing problem concerning the level of social change measured by the standards we are able to use.

The parallel between the stability of the migration patterns for long time periods and the obviously rather permanent level of the social mobility shown in several studies from different times and localities is pointed out. We must, however, still be aware of the possibility that this might be a measuring artefact. Our interpretative comments are consequently very preliminary. Concludingly the importance of research efforts aimed at longitudinal studies on an individual level is suggested. Results here may be of importance also to research dealing with the political participation of different social groups.